

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА
Факультет фінансів**

Кафедра фінансів імені Віктора Федосова

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА   «Фінанси»
ГАЛУЗЬ ЗНАНЬ   07 «Управління та адміністрування»
СПЕЦІАЛЬНІСТЬ   072 «Фінанси, банківська справа та
страхування»

Форма навчання: *заочна*

КВАЛІФІКАЦІЙНА БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

на тему:

«Дефіцит Державного бюджету України та його мінімізація у воєнний час»

здобувача Ліннік Яни Олександрівни

Науковий керівний: доцент кафедри фінансів імені Віктора Федосова, кандидат економічних наук Кондратюк Сергій Якович

**Робота допущена до захисту перед
екзаменаційною комісією з атестації
здобувачів вищої освіти (ЕК)**

Завідувач кафедри: професор, доктор
економічних наук
Буряченко Андрій Євгенович

Київ 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ БЮДЖЕТНОГО ДЕФІЦИТУ ТА ДЖЕРЕЛ ЙОГО ПОКРИТТЯ.....	6
1.1. Економічний зміст та причини виникнення, джерела покриття бюджетного дефіциту.....	6
1.2. Нормативно-правове регламентування бюджетного дефіциту в Україні.....	16
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ МЕХАНІЗМУ ПОКРИТТЯ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ	23
2.1. Індикатори і показники, що характеризують бюджетний дефіцит та його особливості у воєнний час.....	23
2.2. Аналіз джерел покриття дефіциту Державного бюджету України.....	30
2.3. Вплив дефіциту Державного бюджету України на економічний розвиток країни в умовах війни	36
РОЗДІЛ 3. ВДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСУВАННЯ ТА МІНІМІЗАЦІЯ ДЕФІЦИТУ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ	43
3.1. Зарубіжний досвід механізму покриття дефіциту державних бюджетів в умовах воєнних конфліктів	43
3.2. Проблеми формування джерел покриття дефіциту Державного бюджету України та напрями його мінімізації.....	49
ВИСНОВКИ.....	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	58

ВСТУП

Актуальність теми. Бюджетний дефіцит є предметом дискусій протягом тривалого часу, оскільки його наявність має вплив як на економіку держави в цілому, так і на соціальний стан населення. При цьому даний об'єкт дослідження є по суті унікальним, оскільки світ постійно стикається з новими викликами та кризами, що прямо чи опосередковано впливають на зміни обсягів дефіциту. Значимість додаткового вивчення бюджетного дефіциту зросла внаслідок світової пандемії COVID-19 та введення воєнного стану в Україні.

Так, у випадку, якщо дефіцит виникає через додаткові проєктні витрати (інфраструктурні витрати, гранти для бізнесу тощо), то кошти можуть забезпечувати короткостроковий приріст дохідності. У разі, коли дефіцит виникає через зменшення активності держави, то це негативно впливає на її економіку.

В Україні та загалом у світі вже неодноразово досліджувалася проблема бюджетного дефіциту, та шляхи його подолання. У той самий час, фінансова наука не має однозначного підходу до повної достовірної оцінки наслідків впливу дефіциту бюджету на соціально-економічні процеси у суспільстві. Тому досліджуючи саме наслідки дефіциту бюджету на економіку країни, соціальне забезпечення та рівень захисту населення, трактують так, що наслідки можуть бути позитивними, негативними, або таких наслідків може не бути взагалі.

Тому питання фінансування дефіциту бюджету є досить актуальними, у тому числі для України, зважаючи на реалії сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження дефіциту бюджету внесли такі науковці як: Антоненко В. В. [1], Бугай Т. В. [3], Вахненко Т. П. [4], Гатаулліна Е. [5], Дмитренко Е. С. [9], Дмитрик О. О. [9], Конончук І. [10], Захожай К. В. [35]. Проте, варто зазначити, що окремі питання

фінансування бюджетного дефіциту залишаються невирішеними, що зумовлює проведення додаткових наукових досліджень.

Мета і завдання дослідження. Метою кваліфікаційної бакалаврської роботи є теоретичне обґрунтування сутності бюджетного дефіциту, джерел його фінансування та надання практичних рекомендацій і пропозицій щодо скорочення обсягів дефіцитності при складанні Державного бюджету України у наступних періодах.

Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких *завдань*:

- розкрити економічний зміст та джерела фінансування бюджетного дефіциту;
- охарактеризувати нормативно-правове регламентування дефіциту бюджету в Україні;
- проаналізувати індикатори і показники, що характеризують джерела фінансування бюджетного дефіциту;
- дослідити вплив дефіциту Державного бюджету на економічний розвиток України;
- окреслити проблеми фінансування дефіциту Державного бюджету України;
- розглянути зарубіжний досвід фінансування бюджетного дефіциту;
- дати рекомендації щодо скорочення дефіциту Державного бюджету України.

Об'єкт дослідження – дефіцит Державного бюджету України.

Предметом дослідження є економічні відносини, що виникають у процесі фінансування бюджетного дефіциту.

Методи дослідження. У кваліфікаційній бакалаврській роботі були використані наступні методи дослідження: метод логічного узагальнення, графічний метод, структурний метод, методи аналізу та синтезу.

Теоретична, методична та практична значущість отриманих результатів полягає у вирішенні актуальних науково-практичних задач щодо ефективного фінансування дефіциту бюджету в Україні.

Інформаційною базою дослідження виступили законодавчі та інші нормативно-правові акти, що регламентують питання, пов'язані з регулюванням дефіциту бюджету та його фінансуванням, праці українських і зарубіжних науковців та практиків за відповідним напрямком дослідження, звіти Міністерства фінансів України.

Структура роботи. Дана кваліфікаційна бакалаврська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ БЮДЖЕТНОГО ДЕФІЦИТУ ТА ДЖЕРЕЛ ЙОГО ПОКРИТТЯ

1.1. Економічний зміст та причини виникнення, джерела покриття бюджетного дефіциту

У сучасному світі, державне регулювання, яке здійснюється через прийняття відповідної владою економічної політики, відіграє важливу роль у формуванні та розвитку економіки будь-якого суспільства. Одним з головних інструментів цього регулювання є фінансова система, яка є основою державного бюджету. Це дозволяє країні забезпечувати створення централізованих та впливати на формування децентралізованих грошових фондів, забезпечуючи виконання функцій державних органів. Проте, бюджетна система часто стикається з проблемами, зокрема з бюджетним дефіцитом, що робить проблему його регулювання однією з найважливіших у державних фінансах.

Державні фінанси є одним із ключових економічних показників будь-якої країни. З моменту планування державою своїх доходів і витрат виникає проблема збалансованості. Бюджетний дефіцит є поширеним явищем у більшості розвинених країн сьогодні. Цей показник є індикатором стану економіки, тому йому приділяється велика увага як з боку економістів, так і з боку широкої громадськості країни. Проте ставлення економістів до питання бюджетного дефіциту залишається неоднозначним.

Дефіцит бюджету виникає тоді, коли витрати перевищують доходи. У сучасному світі не існує країни, яка б не зіткнулася з дефіцитом бюджету протягом певного періоду своєї історії.

Бюджет є системою з складними перерозподільними відносинами. Проект бюджету та його стан мають велике значення як для держави, так і для юридичних і фізичних осіб. Державний бюджет може мати такий стан:

- рівновага доходів і витратків (збалансований бюджет);
- перевищення доходів над витратами (профіцит бюджету);
- перевищення витрат над доходами (дефіцит бюджету).

У загальному розумінні, дефіцит державного бюджету - це сума, на яку витрати бюджету перевищують доходи. Профіцит бюджету виникає в тому випадку, коли доходи перевищують витрати (рис.1.1).

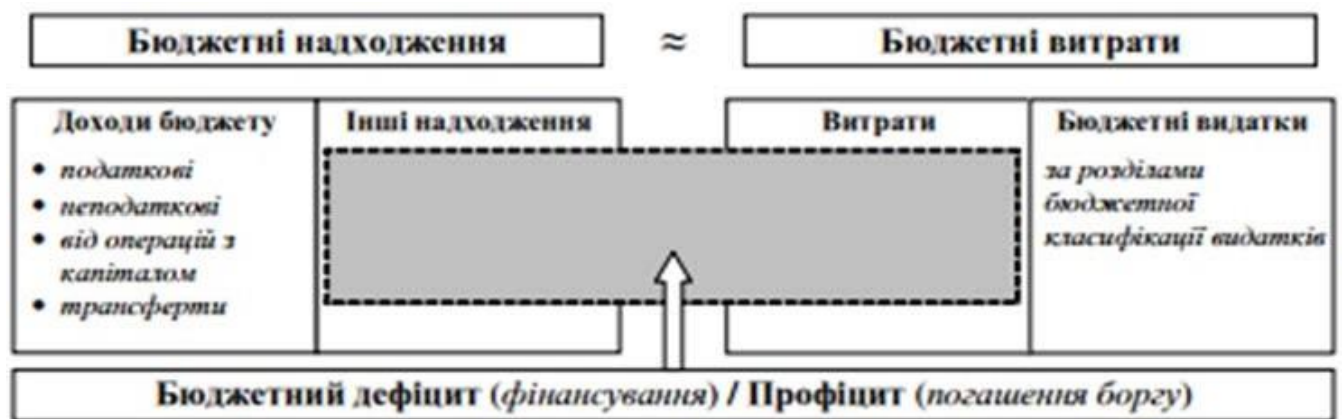

Рис. 1.1. Дефіцит-Профіцит Державного бюджету [6]

Згідно з Бюджетним кодексом України, дефіцит бюджету визначається як перевищення видатків бюджету над його доходами, враховуючи різницю між наданням позики з бюджету та її поверненням до бюджету. Показник дефіциту (або профіциту) бюджету дозволяє оцінити фінансовий стан держави та вплив бюджетно-податкової політики на внутрішній попит, стан грошово-кредитної системи, платіжний баланс тощо.

На рівень дефіциту бюджету впливають як постійні фундаментальні чинники, такі як активна участь держави в економіці та невідповідність між соціальними

зобов'язаннями та можливостями залучення доходів у бюджет, так і тимчасові фактори. До таких тимчасових факторів дефіциту бюджету можна віднести:

- Циклічний спад виробництва та скорочення бази оподаткування, які виникають у результаті цього;
- Збільшення державних витрат у передвиборчий період, яке є результатом впливу фази політичного циклу на розмір бюджетного дефіциту;
- Трансформація соціально-економічної системи та зменшення надходжень до бюджету внаслідок значного зниження виробництва;
- Збільшення витрат на оборону у мілітаризованій економіці або під час військових дій;
- Впровадження податкової реформи з метою зменшення податкового тягаря та стимулювання економічної діяльності.

Бюджетний дефіцит має подвійну природу: з одного боку, це різниця між традиційними доходами та видатками, а з іншого боку, це сума заощаджень вітчизняних суб'єктів приватного сектору та залучених нерезидентів, які держава використовує для фінансування видатків, що не покриті доходом. Спосіб та форма залучення капіталу, а також тип інституційного сектора економіки, капітал якого використовується для фінансування бюджетного дефіциту, мають різні економічні наслідки для одного й того самого бюджетного дефіциту.

Бюджетний дефіцит поділяється залежно від причин його виникнення на такі типи:

1. Навмисний дефіцит виникає в умовах високих доходів фізичних та юридичних осіб. Це може бути пов'язано з політикою помірною оподаткування з метою зміцнення економічної бази підприємницьких структур. У такому випадку політика кредитного фінансування може бути досить активною.
2. Вимушений дефіцит виникає, коли ВВП країни низький, і податкові фонди не можуть забезпечити уряд достатніми доходами.

3. Циклічний дефіцит є результатом циклічного спаду виробництва (зменшення національного доходу та виробництва) внаслідок економічних коливань.
4. Структурний дефіцит виникає при свідомо активній (дискреційній) політиці держави. Він передбачає дії уряду, спрямовані на забезпечення повної зайнятості та виробництва неінфляційного ВВП шляхом зміни державних витрат, податкової системи та підходу до побудови державного бюджету в цілому.

У різних галузях економічної науки існують різні погляди на дефіцитне фінансування. Представники неокласичного напрямку, починаючи з Адама Сміта, відносяться до нього негативно. Вони вважають, що дефіцитне фінансування призводить до зменшення багатства нації та збільшення податкового тягаря, що ускладнює накопичення капіталу. Адам Сміт порівнював дефіцитне фінансування з "вулицею з одностороннім рухом", де ви не можете повернутися назад.

Сучасні монетаристи, такі як Мілтон Фрідман та Фрідерік Кейнс, вважають, що держава, фінансуючи свої потреби за рахунок позик, взятих на ринку капіталу, призводить до підвищення процентних ставок, що ускладнює доступ до капіталу для приватних інвесторів. Крім того, заборгованість держави переноситься на майбутні покоління, які змушені будуть погашати борг держави через податкові надходження.

Представники кейнсіанського напрямку вважають, що брати державні позики для покриття дефіциту бюджету не є негативним явищем. Завдяки цьому податковий тягар розподіляється в часі, що може мати позитивні наслідки, оскільки кілька поколінь можуть скористатися ефектом таких позик, а тому їм доводиться нести тягар повернення. Об'єктивна необхідність використання дефіцитного фінансування для задоволення потреб суспільства зараз зумовлена багатьма факторами, зокрема збільшенням державних видатків.

Проведення активної соціальної політики, забезпечення обороноздатності, міжнародна діяльність та інші аспекти вимагають постійного збільшення бюджетних витрат. При цьому доходи державного бюджету завжди обмежені податковими

можливостями. У цьому контексті державний кредит допомагає згладити протиріччя між постійно зростаючими потребами суспільства та обмеженими ресурсами держави.

Щодо думок вітчизняних дослідників, С.Л. Лондон та О.В. Тимошенко розглядають дефіцит бюджету як суму видатків бюджету, яка фінансується завдяки внутрішнім і зовнішнім фінансовим заощадженням в інших секторах економіки, включаючи міжнародний, що були добровільно накопичені урядом протягом поточного або попередніх періодів, а в окремих випадках - за рахунок обсягу первинної емісії центрального банку.

С.І. Юрій та В.М. Федосова погоджуються з цією точкою зору, вважаючи, що показник дефіциту бюджету відображає перевагу запланованих видатків бюджету над основними доходами, такими як податки, збори та обов'язкові платежі, які відповідно до класифікації становлять доходи бюджету.

Згідно з М.В. Гридчиною, В.Б. Захожаєм та Л.Л. Осіпчуком, бюджетний дефіцит як об'єктивні економічні відносини, виникає між учасниками суспільного виробництва у процесі витрачання фінансових ресурсів за межі наявних постійних джерел доходу через збільшення граничних витрат виробництва.

Отже, після огляду різних підходів до комплексного розуміння бюджету та узгодивши думки дослідників, можна зрозуміти, що дефіцит бюджету - це відношення видатків бюджету до доходів, при якому переважають перші.

Як було вище вказано, державний бюджет має важливе значення у фінансовій системі кожної розвиненої країни. Це централізований фінансовий фонд, який уряд використовує для фінансування різних аспектів діяльності країни. Якщо річні видатки бюджету перевищують річні доходи бюджету, це призводить до бюджетного дефіциту, що свідчить про економічні проблеми країни, які можна пом'якшити за допомогою прийняття різних заходів. Однак, це вважається проблемою лише тоді, коли дефіцит перевищує 3% ВВП.

Бюджетний дефіцит - це система економічних зв'язків, пов'язаних зі залученням додаткових доходів, що перевищують вже наявні кошти в розпорядженні держави, та їх використанням для фінансування видатків, які не можуть бути покриті за рахунок власних доходів.

Однією з причин дефіциту державного бюджету є прагнення уряду досягти економічного зростання у короткостроковій перспективі за допомогою проведення експансіоністської фіскальної політики. З цієї точки зору, згідно з кейнсіанським підходом, дефіцит може стимулювати збільшення сукупного попиту та економічного зростання. У цьому контексті країна може перейти від профіциту до дефіциту або збільшити дефіцит порівняно з попередніми роками.

Іншою причиною бюджетного дефіциту може бути економічний спад, який призводить до зменшення доходів економічних суб'єктів та домогосподарств, що в свою чергу зменшує податкові надходження. Це призводить до зменшення доходної частини бюджету, одночасно збільшуючи державні видатки, спрямовані на соціальну підтримку населення.

Також дефіцит може виникнути у випадку, коли уряд реалізує великі довгострокові програми розвитку інфраструктури, які потребують значного обсягу фінансування, що перевищує податкові надходження. Дефіцит також може виникати через непередбачені обставини, такі як воєнні дії або стихійні лиха, коли державне втручання необхідне для подолання наслідків.

Інші причини бюджетного дефіциту включають спад виробництва, масове вивільнення «порожніх» коштів, невиправдано «роздуті» соціальні програми та масштабний обіг тіньового капіталу. До найважливіших факторів, що впливають на бюджетний дефіцит і визначають його розмір, належать коливання ВВП протягом бюджетного періоду. Можливими причинами бюджетного дефіциту є надмірні державні витрати, корупція, втрати виробленої продукції та багато інших.

Американський економіст В. Хеллер розглядав теорію активного і пасивного бюджетного дефіциту, яка залежить насамперед від того, як проявився характер дефіциту:

- Активний дефіцит характеризується збільшенням витрат, що сприяє сукупному попиту. Тобто активний тип дефіцитного фінансування концентрує кошти для спрямування їх в економіку, що матиме позитивний вплив на ВВП країни.
- Пасивний дефіцит – кошти спрямовуються на покриття витрат: виплату заробітної плати, соціальні трансферти тощо. Він виникає у разі колапсу економіки та падіння рівня виробництва та зайнятості.

Бюджетний дефіцит негативно впливає на економіку, особливо через стимулювання інфляційних процесів. Це гальмує економічний розвиток країни, не кажучи вже про негативні соціальні наслідки.

Проте, в науковій літературі стверджується, що дефіцит бюджету може позитивно вплинути на пожвавлення економічного життя. З цим можна погодитися лише частково, тому що підтримувати економічну діяльність може не сам дефіцит, а джерела фінансування.

У країнах, де ринок державних цінних паперів добре розвинений, розмір бюджетного дефіциту може мати менш відчутний вплив на стан економіки у певний період, але його наявність обов'язково вплине на економічне життя в майбутньому. Тому бездефіцитний бюджет є об'єктивною вимогою економічного розвитку країни.

Бюджетний дефіцит характеризується своєю незбалансованістю і виникає після врахування дії різних факторів - як об'єктивних, так і суб'єктивних. Загальновідомим чинником бюджетного дефіциту є не що інше, як неспроможність держави забезпечити наповнення бюджету необхідними доходами. Причинами цього можуть бути спад виробництва, високий рівень собівартості продукції, потреба в сучасному обладнанні та реконструкція виробництва у зв'язку з впровадженням

нових технологій, незбалансованість економіки та загальне зниження економічної ефективності.

Другим чинником бюджетного дефіциту є надмірне збільшення видатків без урахування фінансових можливостей. Причому витрати здійснюються незалежно від їх цілеспрямованості та ефективності.

Третім чинником бюджетного дефіциту, який також є найважливішим, є інфляційні процеси, незбалансованість системи грошового обігу та розрахунків, непродумана податкова, інвестиційна та кредитна політика. Бюджетний дефіцит виникає внаслідок негативних явищ в економічному та політичному житті держави та поглиблюється, коли він перевищує показники, встановлені світовим досвідом, у рамках якого зазвичай здійснюється управління бюджетним дефіцитом у цивілізованому суспільстві.

Отже, в такому суспільстві дефіцит бюджету може бути допустимим, і при ефективному управлінні ним може бути сильним стимулом для розвитку економіки через контрольовані процеси. Рівень дефіциту порівнюється з ВВП, обсягом виробництва або запланованими видатками бюджету, але він не залишається постійним і залежить від різних чинників, що впливають на економічний розвиток (зростання або зменшення капіталу, розвиток інфляційних процесів).

За цією ознакою можна виділити активну та пасивну форми бюджетного дефіциту. Активний дефіцит бюджету створює можливості для подальшого економічного розвитку та збільшення капіталу. Пасивний дефіцит, натомість, підпорядкований законам інфляції. Завдання полягає в тому, щоб знайти можливість стимулювати економічний розвиток країни за рахунок використання дефіциту бюджету.

Фінансування дефіциту державного бюджету в Україні здійснюється за рахунок внутрішніх (у національній валюті) та зовнішніх джерел (в іноземній валюті) (табл. 1.1).

Також, існує ще один метод фінансування дефіциту бюджету, який полягає у монетизації, що означає додаткову емісію грошей від Національного Банку України (НБУ), який надає кошти на покриття дефіциту. Однак це призводить до збільшення грошової маси.

Основним недоліком емісійного методу фінансування дефіциту бюджету є ризик інфляції, а точніше, зростання рівня інфляції через велику кількість грошей в обігу. Наслідком такої практики є "ефект Танзі" - відстрочка сплати податкових коштів до державного бюджету через ослаблення валюти країни.

Таблиця 1.1 – Джерела фінансування бюджетного дефіциту

Джерела фінансування	Форми фінансування
Внутрішні джерела фінансування	<ul style="list-style-type: none"> – державні позики, які здійснюються шляхом випуску цінних паперів; – кредити, отримані країною від кредитних організацій у національній валюті; – бюджетні кредити, одержані від бюджетів різних рівнів; – сума перевищення доходів над видатками за державними запасами та резервами; – зміна залишків коштів з обліку коштів Державного бюджету; – інші джерела внутрішнього фінансування Державного бюджету (надходження від продажу акцій та інших форм участі у капіталі, що перебувають у власності держави; курсова різниця за коштами Державного бюджету тощо)
Зовнішні джерела фінансування	<ul style="list-style-type: none"> – державні позики, що здійснюються в іноземній валюті шляхом випуску цінних паперів від держави; – кредити урядів іноземних держав, банків та фірм, міжнародних фінансових організацій, наданих в іноземній валюті

Джерело: складено автором на основі [2]

Внаслідок неконтрольованої інфляції держава може почати втрачати інвестиції, переважно довгострокові, знецінюються заощадження населення країни, і уряд може не в змозі підтримувати заробітну плату на належному рівні. Цей метод можна назвати інфляційним.

Як стверджував відомий економіст Джон Мейнард Кейнс, "Кожен уряд може довго існувати, випускаючи паперові гроші", що означає, що рано чи пізно державне керівництво може отримати повну владу над справжніми грошима, і вони будуть такими ж реальними, як і ті, що платять платники податків. Цей метод використовується владою лише тоді, коли інших виходів немає.

Проблема бюджетного дефіциту займає одне з найважливіших місць у управлінні фінансовою системою країни. Державний бюджет відображає баланс доходів та видатків, ідеальним є така ситуація, коли сальдо такого бюджету дорівнює нулю. Але на практиці досягти нульового сальдо дуже складно, крім того, прагнення балансу доходів і витрат неминуче веде до самообмеження економіки, оскільки всі витрати підлаштовуються під рівень доходів. Це призводить до того, що в економіці країни відсутнє зростання, а це спостерігається, то перед Державним бюджетом постають більш масштабніші завдання, які потребують додаткового фінансування.

Таким чином, вирішення всіх проблем фінансування дефіциту Державного бюджету (або його зменшення) насамперед залежить від правильності загального підходу уряду до безпосередньої оцінки та введення певних економічно обґрунтованих заходів, спрямованих на скорочення дефіциту у бюджеті. Прийняття продуманих законів для підтримки національного виробника та розвитку в цілому виробництва, а також безпосередня розробка механізмів їх виконання найбільш вірним шляхом призводить до збалансованого бюджету.

Отже, розглянувши сутність та джерела фінансування бюджетного дефіциту, слід зазначити, що наявність та обсяги дефіциту насамперед залежать від правильності вибору підходу уряду до безпосередньої оцінки та введення ряду економічних та соціальних програм при формуванні бюджетних доходів та розподілі й використанні видатків бюджету.

Таким чином, проведення обґрунтованих заходів для підтримки національного виробника та розвитку виробництва в цілому, а також безпосередня розробка

механізмів їх виконання є найбільш вірним шляхом, що призводить до збалансування бюджету.

1.2. Нормативно-правове регламентування бюджетного дефіциту в Україні

Україна, подібно багатьом країнам світу, постійно стикається з проблемами управління бюджетом та урегулюванням фінансових питань. Однією з найактуальніших тем є нормативно-правове регламентування бюджетного дефіциту. Бюджетний дефіцит є складною економічною проблемою, що вимагає комплексного підходу до вирішення, особливо в умовах постійних змін у економічній та політичній сферах.

Історія регулювання бюджетного дефіциту в Україні є складним шляхом трансформацій, який відображає економічні, політичні та соціальні зміни в країні. З моменту отримання незалежності в 1991 році Україна стикнулася з численними викликами у сфері фінансової стабільності та управління бюджетними ресурсами.

На початку незалежності, перехід до ринкової економіки супроводжувався значними викликами у збалансуванні бюджетних доходів і витрат. Відсутність досвіду самостійного управління фінансами призвела до появи значного бюджетного дефіциту. У той період уряди використовували запозичення для фінансування бюджетних витрат, що призвело до зростання боргового навантаження країни.

Протягом 1990-х років, влада намагалася зменшити бюджетний дефіцит шляхом різних економічних реформ та програм стабілізації. Однак політичні та економічні труднощі ускладнювали цей процес. Відновлення стабільності та

зменшення дефіциту були складним завданням через військові конфлікти, політичні кризи та недосконалість економічних механізмів.

У 2000-х роках, з підписанням Україною асоціаційної угоди з Європейським Союзом, виникла необхідність гармонізації бюджетного законодавства з європейськими стандартами. Це вимагало від українських владних органів впровадження нових механізмів контролю за дефіцитом та вдосконалення бюджетної політики.

Проте, не дивлячись на певний прогрес у напрямку реформування фінансової системи, Україна залишалася з високим рівнем бюджетного дефіциту та великим борговим навантаженням. Надмірне використання бюджетних запозичень, корупція та неефективність управління бюджетними ресурсами стали головними причинами такого стану речей.

З 2014 року, після Майдану та початку війни на сході країни, уряди приступили до серйозних заходів зі стабілізації економіки та управління бюджетним дефіцитом. Були прийняті програми фінансової допомоги від міжнародних фінансових організацій, а також запроваджено реформи у сфері публічних фінансів та бюджетного процесу.

У сучасний час, Україна продовжує працювати над покращенням управління бюджетним дефіцитом, враховуючи здобуті досвід та міжнародні стандарти. Необхідність збалансованого бюджету стає все більш важливою в умовах глобалізації та економічних викликів.

Бюджетний дефіцит в Україні є однією з ключових проблем фінансової системи країни, яка впливає на економічну стабільність та соціальний розвиток. Аналіз сучасного стану нормативно-правового регулювання цього явища в Україні виявляє низку важливих аспектів, які потребують уваги та вдосконалення.

По-перше, законодавча база, що регулює бюджетний дефіцит, потребує перегляду та уточнень. Хоча Україна має ряд законів, що стосуються бюджетного процесу, включаючи Закон про Державний бюджет, Закон про Державний борг, та

інші, їхнє виконання та ефективність іноді залишаються під сумнівом через недостатню прозорість та контроль.

По-друге, діяльність владних органів з контролю та управління бюджетним дефіцитом також потребує удосконалення. Інституційна спроможність органів влади та їх здатність до ефективного моніторингу та аналізу фінансових процесів є критично важливими для забезпечення фінансової стабільності.

По-третє, проблемні аспекти, такі як недостатній рівень доходів, непрозорість витрат та корупція, значно ускладнюють управління бюджетним дефіцитом та знижують довіру до фінансових інституцій. Реформи, спрямовані на підвищення ефективності управління бюджетним дефіцитом, повинні включати заходи з удосконалення податкової системи, зменшення витрат та збільшення прозорості в управлінні фінансами.

У світлі цих викликів, необхідною стає впровадження комплексного підходу до управління бюджетним дефіцитом, який включатиме не лише законодавчі зміни, але й активну участь громадськості та міжнародних партнерів. Тільки таким чином Україна зможе забезпечити сталий розвиток своєї економіки та соціально-економічне благополуччя своїх громадян.

У висновку можна сказати, що аналіз сучасного стану нормативно-правового регулювання бюджетного дефіциту в Україні вказує на необхідність комплексних реформ, спрямованих на підвищення ефективності управління фінансовими ресурсами країни. Тільки шляхом спільних зусиль уряду, громадськості та міжнародних партнерів Україна зможе досягти стабільності та просування на шляху до економічного процвітання.

Бюджетне законодавство та джерела права формуються на основі законів України, підзаконних актів та міжнародних угод. При розгляді джерел бюджетного законодавства (і інших галузей) як основні закони зазвичай вказують на Конституцію України. Закони, які стосуються бюджетного законодавства,

приймаються Верховною Радою України — єдиною законодавчою владою в Україні.

Основними документами, що регулюють дефіцит бюджету в Україні, є:

- Бюджетний кодекс України [9];
- ЗУ «Про Державний бюджет України» [8];
- Рішення «Про затвердження Положення про порядок емісії облігацій внутрішніх місцевих позик та їх обігу» [4];
- Постанова КМУ «Про випуск облігацій внутрішньої державної позики «Військові облігації» [1];
- Договори між Урядом України та урядами іноземних країн про надання кредиту на умовах пов'язаної допомоги [4].

Закон України "Про Державний бюджет України" [36-38] в першу чергу розглядає поняття дефіциту бюджету, регламентує класифікацію фінансування бюджету, у тому числі джерела залучення фінансових ресурсів для покриття дефіциту. Закон також передбачає можливість затвердження бюджету з дефіцитом при наявності обґрунтованих джерел фінансування, з урахуванням деталей, визначених Бюджетним кодексом України.

У Законі України "Про Державний бюджет України" [6] визначено максимальний розмір річного дефіциту (або профіциту) Державного бюджету України на наступний бюджетний період, а також державного боргу на кінець наступного бюджетного періоду. У законі також визначені бюджетний період, повноваження стосовно надання державних гарантій, а також розмір цих гарантій. Важливо зауважити, що норматив дефіциту державного бюджету, установлений бюджетною резолюцією на кожен середньостроковий рік, не може перевищувати 3 відсотки розрахункового номінального валового внутрішнього продукту України на відповідний рік.

Рішення "Про затвердження Положення про порядок випуску облігацій місцевих позик (ОВДП) та їх обігу" регулює обсяг позик до бюджетів місцевого самоврядування шляхом випуску облігацій місцевих позик (ОВДП), який не може

перевищувати розміру дефіциту бюджету розвитку спеціального фонду відповідного місцевого бюджету на відповідний рік. Це рішення також встановлює порядок випуску облігацій. Таким чином, випуск облігацій серед встановленого кола осіб без публічної пропозиції може здійснюватися після затвердження міського бюджету на відповідний рік з дефіцитом спеціального фонду та проекту постанови "Про залучення кредиту у формі випуску облігацій".

Постанова Кабінету Міністрів України "Про випуск облігацій внутрішньої державної позики «Військові облігації» передбачає впровадження державних внутрішніх позик на суму до 400 мільярдів гривень шляхом поступового випуску облігацій внутрішньої державної позики «Військові облігації». "Військові облігації" стали одним із найбільших джерел фінансування бюджету держави Україна у 2022 році.

У відповідних договорах між Урядом України та іноземними урядами, що стосуються надання позик на умовах взаємодопомоги, визначаються умови та обсяги фінансової підтримки для компенсації дефіциту державного бюджету України. Наприклад, згідно з діючим договором між Урядом України та Урядом Республіки Польща щодо надання кредиту на умовах пов'язаної допомоги, Польща надає Уряду України кредит у розмірі не більше 160 мільйонів євро для фінансування проектів розвитку прикордонної дорожньої інфраструктури та облаштування українських прикордонних переходів – кордону з Польщею та інших проектів, які в результаті сприятимуть зменшенню навантаження на державний бюджет України та зменшенню дефіциту бюджету.

Порівнюючи зарубіжний досвід, слід відзначити, що країни з розвиненими економіками, такі як Сполучені Штати, Німеччина та Японія, мають докладно розроблені системи нормативно-правового регулювання бюджетного дефіциту. Ці системи включають механізми контролю, які дозволяють вчасно виявляти та управляти дефіцитом. Наприклад, в США існують закони, які обмежують рівень

дефіциту та встановлюють процедури його зниження, що сприяє фінансовій стабільності країни.

Країни з перехідною економікою, такі як Польща, Чехія та Угорщина, також активно вдосконалюють свої системи регулювання бюджетного дефіциту. Вони використовують різноманітні підходи, такі як здійснення строгого моніторингу фінансових показників, впровадження реформ у систему оподаткування та збільшення прозорості в управлінні фінансами.

Проте, важливо зазначити, що існує значна різноманітність у рівні ефективності регулювання бюджетного дефіциту між різними країнами. Деякі країни досягають успіху завдяки сильній політичній волі та ефективному впровадженню реформ, тоді як інші мають проблеми з корупцією та недостатньою прозорістю, що ускладнює ефективне управління дефіцитом.

Отже, порівняльний аналіз зарубіжного досвіду нормативно-правового регулювання бюджетного дефіциту свідчить про те, що успішність такого регулювання залежить від ряду факторів, включаючи політичну волю, ефективність інституцій та рівень прозорості. Важливо для країн навчитися використовувати найкращі практики з усього світу та адаптувати їх до своїх умов, з метою забезпечення фінансової стабільності та економічного розвитку.

Питання дефіциту бюджету є критично важливим для фінансової стабільності та економічного розвитку країни. Нормативно-правова база управління дефіцитом бюджету формує складну функціональну систему бюджетного регулювання, яка, з одного боку, сприяє динамічному розвитку економіки та довгостроковій макрофінансовій стабільності, а з іншого, визначає комплекс заходів щодо забезпечення балансу бюджету. Однак аналіз нормативно-правових положень щодо дефіциту бюджету в Україні свідчить про їх недостатню регуляцію, що загрожує фінансовій стабільності та економічному зростанню країни.

|

РОЗДІЛ 2.

АНАЛІЗ МЕХАНІЗМУ ПОКРИТТЯ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

2.1. Індикатори і показники, що характеризують бюджетний дефіцит та його особливості у воєнний час

В умовах інституційних реформ підвищується рівень фінансово-економічної вразливості країн з трансформаційною економікою, що зумовлює підвищення важливості забезпечення збалансованості Державного та місцевих бюджетів. В умовах зростання невизначеності та впливу негативних факторів, аналіз дефіциту бюджету стає особливо важливим для економіки країни. Глобальні події, такі як фінансові кризи, економічні занепади, природні лиха, війни можуть суттєво впливати на фінансову стійкість держави та призводити до неконтрольованого збільшення дефіциту бюджету, що підвищує необхідність аналізу фінансування бюджетного дефіциту.

Основним показником, що відображає спроможність фінансування бюджетного дефіциту є валовий внутрішній продукт (ВВП), який характеризує собою загальну величину створеної доданої вартості у виробничій і невиробничій сферах економіки і відображається у доходах та їх використанні. ВВП надає змогу визначати показник дефіциту бюджету як у сумарному значенні, так і у відсотках. Зростання дефіциту бюджету, як правило, відповідає зростанню ВВП. На обсяги дефіциту бюджету також прямо впливає загальноекономічна та політична ситуація в країні.

Для аналізу дефіциту бюджету також необхідно розрахувати індикатори, які оцінюють співвідношення дефіциту до економічної ситуації, доходів та видатків

держави, що дозволить зрозуміти його вплив на фінансову стійкість та потребу в додаткових заходах для його джерелах покриття. Індикатори бюджетного дефіциту наведені в табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Індикатори дефіциту бюджету

Назви	Формули
Індикатор рівня дефіцитного навантаження на економіку	$(\text{Деф.} / \text{ВВП}) * 100\%$
Відношення дефіциту до видатків бюджету	$(\text{Деф.} / \text{Вид.}) * 100\%$
Відношення дефіциту до доходів бюджету	$(\text{Деф.} / \text{Дох.}) * 100\%$
Коефіцієнт дефіцитності	$\text{Вид.} / \text{Дох.}$
Індикатор покриття бюджетного дефіциту доходами	$(\text{Дох.} / \text{Деф.}) * 100\%$

Джерело: розроблено автором на основі [12]

Наведемо характеристику зазначених індикаторів.

Для цього проаналізуємо основні показники, що впливають на дефіцит Державного бюджету України та зробивши їх розрахунок (табл. 2.2).

Відношення бюджетного дефіциту до ВВП: цей індикатор вимірює величину бюджетного дефіциту у відношенні до розміру економіки країни, який представлений ВВП. Він вказує на те, яка частина економічного виробництва потрібна для покриття дефіциту. Чим вище відношення, тим більший вплив має бюджетний дефіцит на економіку.

Відношення бюджетного дефіциту до видатків: цей індикатор вказує, яка частина загальних видатків держави вимагає фінансування. Він відображає масштаби залежності держави від позик або додаткового фінансування для забезпечення своїх видатків. Чим вище відповідне значення, тим більше фінансового навантаження несе держава для покриття дефіциту.

Відношення бюджетного дефіциту до доходів: цей індикатор вказує на відсоток доходів держави, який витрачається для покриття бюджетного дефіциту. Він відображає фінансову здатність держави забезпечити утримання своїх

фінансових зобов'язань шляхом використання внутрішніх або зовнішніх джерел фінансування. Чим вище значення даного індикатора, тим більша частина доходів витрачається на покриття дефіциту.

Коефіцієнт дефіцитності: цей показник допомагає оцінити масштаби фінансових проблем держави, зв'язаних з дефіцитом, і вказує на те, яка частина витрат покривається доходами?! Високе значення коефіцієнта дефіцитності вказує на більш значний негативний вплив дефіциту на фінансову стійкість держави.

Індикатор покриття бюджетного дефіциту доходами: цей індикатор вказує, яку частку бюджетного дефіциту вдається покрити за рахунок отриманих доходів?! Цей показник є оберненим до відношення дефіциту до доходів бюджету. Високе значення цього індикатора свідчить про те, що доходи держави достатньо для покриття бюджетного дефіциту.

Проаналізуємо основні показники, що впливають на дефіцит Державного бюджету України та зробимо розрахунок необхідних показників (табл. 2.2).

Таблиця 2.2 – Показники виконання Державного бюджету України за 2019–2023 рр.

Показники/Роки	2019	2020	2021	2022	2023
Валовий внутрішній продукт (ВВП), млн. грн.	3 558 706	3 974 564	4 194 102	5 459 574	5 191 028
Доходи, ум. од.	928 108,3	998 278,9	1 076 016,7	1 296 852,9	1787395,6
% до ВВП	26,08	25,12	25,66	23,75	34,43
Видатки (з кредитуванням), млн. грн.	985 842,0	1 072 891,5	1 288 016,7	1 490 258,9	2705423,3
% до ВВП	27,7	26,99	30,71	27,3	52,12
Дефіцит (-), профіцит (+), млн. грн.	-59 247,9	-78 049,5	-217 096,1	-197 937,4	-914701,7
% до ВВП	-1,66	-1,96	-5,18	-3,63	-17,62

Джерело: сформовано автором на основі [12]

У дослідженні доходів та видатків Державного бюджету України можна спостерігати загальну тенденцію до щорічного зростання обох показників. Однак, у певні періоди відбуваються значні зміни у рівні видатків, що впливають на дефіцит бюджету. Зокрема, у 2020 році внаслідок пандемії COVID-19 помітне різке зростання видатків Державного бюджету, це призвело до значного збільшення бюджетного дефіциту з 78049,5 до 217096,1 млн. грн.

Крім того, у 2022 році Україна зіткнулася ще з однією проблемою – з війною з Росією, що призвело до необхідності збільшення оборонних видатків та витрат на військову діяльність. Це також призвело до значного зростання бюджетного дефіциту з 197 937,4 до 914701,7 млн. грн.

Відповідно до показників, розрахованих в табл. 2.2, побудуємо графік відносних індикаторів дефіцитності бюджету: індикатор рівня дефіцитного навантаження на економіку, відношення дефіциту до видатків бюджету, відношення дефіциту до доходів бюджету, % (рис.2.1).

Рис 2.1 – Динаміка індикаторів рівня дефіцитного навантаження на економіку, відношення дефіциту до видатків бюджету, відношення дефіциту до доходів бюджету 2019–2023 рр. %

Джерело: сформовано автором на основі [12]

«Порогове» значення дефіциту Державного бюджету України складає 3% до ВВП. У період 2019-2023 рр. це значення знаходиться в нормі, а в 2022 можемо побачити невеличке перевищення на 0,54 в. п. Рис. 2.1 демонструє описану раніше тенденцію про збільшення розміру дефіцитного навантаження на економіку України у 2021 та 2023 роках, коли значення індикатора значно перевищило норму: 5,05 та 17,68% відповідно. Також в цих роках значно зростає відношення бюджетного

дефіциту до доходів бюджету: 19,7 % в 2021, при зменшенні до 14,91% в 2022 році і стрімке зростання до 51,36% в 2023 році. Подібну динаміку має також відношення дефіциту до видатків бюджету, досягаючи свого максимального значення у 2022 році – 33,93%.

Пропонується провести аналіз динаміки коефіцієнта дефіцитності Державного бюджету України (рис. 2.2)

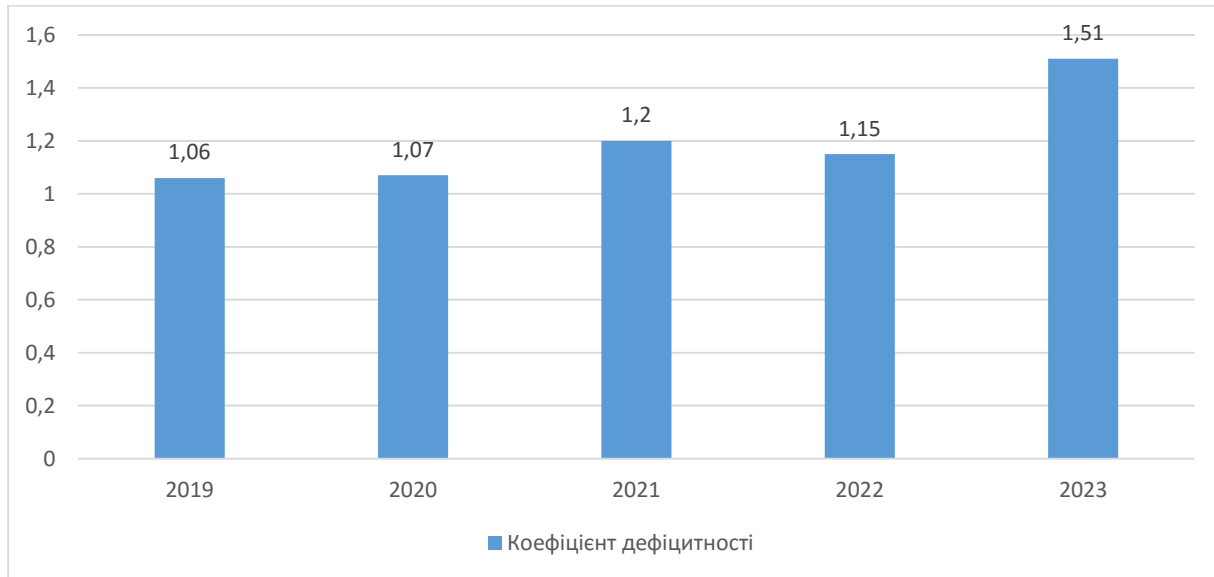

Рис. 2.2 – Динаміка коефіцієнту дефіцитності Державного бюджету України у 2019–2023 рр. %

За аналізований період коефіцієнт дефіцитності щороку вище 1, що свідчить про постійну наявність дефіциту. В 2019-2020 роках цей показник знаходиться на рівні 1,06-1,07, тобто видатки переважають доходи бюджету лише на 6-7%, однак в 2021 році цей показник зростає до 1,2, а в 2022 році відбувається його зменшення до 1,15, що пов'язано з пришвидшенням темпів зростання доходів, а у 2023 році відбувається стрімке зростання до 1,51.

Аналіз джерел фінансування дефіциту бюджету дасть змогу зрозуміти, які джерела у динаміці вплинули спад та збільшення обсягів його покриття.

Аналіз складових фінансування дефіциту є важливим, оскільки визначає рівень загроз, що може бути спричинений бюджетним дефіцитом. Він надає додаткову інформацію про джерела та способи фінансування дефіциту і дозволяє

краще зрозуміти фінансову стійкість та здатність держави покрити свої фінансові зобов'язання (табл. 2.3).

Таблиця 2.3. Показники фінансування дефіциту Державного бюджету України за типом боргового зобов'язання у 2019–2023 рр., млрд грн.

Показники/Роки	2019	2020	2021	2022	2023
Загальне фінансування	47,9	59,2	78,0	217,6	39,8
Фінансування за борговими операціями	120,4	52,0	80,5	245,1	13,1
Запозичення	478,7	286,5	425,7	639,6	370,7
Погашення	-363,5	-234,5	-345,2	-385,5	-357,6
Коригування	5,2	-	-	-9,0	-
Надходження від приватизації державного майна	3,4	0,3	0,5	2,2	2,1
Фінансування за активними операціями	-75,9	6,9	-3,0	-29,7	24,6

Джерело: сформовано автором на основі [13]

Результати аналізу таблиці 2.3 показують, що основними джерелами фінансування дефіциту бюджету були внутрішні та зовнішні державні позики. Протягом 2021-2022 років спостерігалася тенденція до зростання зазначеного фінансування, в той час як у 2021 та 2023 роках відзначається тенденція до зниження. На загальний внутрішній кредит країни у 2022 році припадає сума 389,2 млрд грн, а державний борг досягне рівня 639,6 млрд грн. Додатково, Міністерство фінансів України регулярно організовує аукціони з розміщення 7-річних облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП). Однак у 2023 році спостерігається зменшення обсягу фінансування через ОВДП, що вказує на спад у вказаних напрямках.

У 2023 році на внутрішньому ринку було розміщено ОВДП, що були виражені як у національній, так і в іноземній валюті, в результаті чого на фінансування державного бюджету було залучено 245,1 млрд гривень та 3,8 мільярда доларів США. Також було залучено 0,8 мільярда євро. В рамках цих ініціатив було отримано 291 мільйон доларів США від міжнародного банку для фінансування дефіциту бюджету. Крім того, протягом 2021-2022 років Україна активно діяла на міжнародному ринку капіталу, розміщаючи єврооблігації. Додатковим джерелом

покриття дефіциту бюджету були надходження від приватизації державних активів. Таким чином, у 2022 році фактично було залучено 2,1 мільярда гривень. Однак попередньо затверджена Верховною Радою України сума становить лише 500 мільйонів гривень.

Для розв'язання проблеми бюджетного дефіциту Україна звертається до інших країн та бере зовнішні позики. Використання цього методу для закриття дефіциту бюджету призводить до зростання державного боргу. Державний борг негативно впливає на економіку країни, зокрема, впливає на зацікавленість інвесторів та збільшує бюджетний дефіцит. Крім того, державний борг часто підриває репутацію країни-позичальника і свідчить про фінансову нестабільність.

Хоча є можливість отримати додаткові фінансові ресурси для потреб держави, подолати технологічну відсталість розвинутих країн та стимулювати економічне зростання, проте наявність боргового тягаря вимагає постійних розрахунків з боргом, що може заглибити бюджетний дефіцит.

Для уникнення використання зовнішніх позик, уряд повинен звертатися за внутрішніми позиками, що залишає активи у державі, підприємств та населення. За думкою автора, внутрішній борг держави виявляється набагато ефективнішим інструментом ліквідації бюджетного дефіциту, ніж зовнішній борг. Анулювання та погашення внутрішнього боргу, а також сплата відсотків, не зменшують фінансову спроможність держави. Це пов'язано з тим, що внутрішній кредит надається в національній валюті, тоді як зовнішній борг має значний вплив на капітал держави.

У випадку державного бюджету України спостерігається хронічний дефіцит, що відзначається постійною нестачею фінансових ресурсів. Ця ситуація репетується щороку, що ускладнює можливість фінансування видатків бюджету виключно за рахунок його доходів. З початком широкомасштабної війни в нашій країні ситуація з бюджетним дефіцитом ще більше поглибилася.

Зазначимо, що оскільки державний бюджет України на 2024 рік є перш за все бюджетом країни, що перебуває в стані війни, цього року найбільшу частину коштів

отримає сектор безпеки і оборони, що становитиме 17,8% ВВП, що втричі перевищує рівень, передбачений у Державному бюджеті України на 2023 рік. Тим не менше, навіть у зв'язку з складними воєнними умовами, проект бюджету зберігає рівень соціальних стандартів: виділені кошти на пенсійне та соціальне забезпечення складають 835 млрд грн.

Отже, виникнення дефіциту є більш негативним явищем, оскільки воно проявляється на етапі підготовки та затвердження джерел фінансування, що свідчить про втрату бюджетної збалансованості. Це складний процес, що відображає різні аспекти соціально-економічного розвитку України в цілому.

2.2. Аналіз джерел покриття дефіциту Державного бюджету України

Після початку повномасштабного вторгнення Росії перед українською економікою виникли нові виклики, які вимагають активних реформ, зокрема у сфері державної фінансової системи. Зміна логістичних маршрутів, часті ракетні обстріли енергетичної інфраструктури, збільшення безробіття та примусова міграція населення, переважно молодих та середнього віку, загострили проблему фінансування державного бюджету. Економічні збитки України внаслідок війни становлять 1,5 трлн гривень, а на кінець 2022 року державний борг сягнув 82% ВВП, що є рекордним показником. Такий рівень заборгованості є небезпечним, оскільки підриває платоспроможність країни та ставить її в повну залежність від позик від внутрішніх та зовнішніх кредиторів.

Отже, забезпечення певного балансу між кредитними та некредитними джерелами доходів для уникнення подальшої неплатоспроможності лишається основною проблемою економіки та державного управління.

Бюджетний дефіцит є поширеним явищем не лише у країнах з низьким або середнім рівнем економічного розвитку, але й у розвинених країнах. У випадку України постійний дефіцит державних коштів вважається природним явищем, проте наслідки цього стану значною мірою залежать від характеру самого дефіциту. Якщо дефіцит формується через співфінансування капітальних вкладень, наприклад, шляхом виділення державних коштів у вигляді різноманітних субсидій чи програм розвитку бізнесу, то це може призвести до підвищення рівня грошового обігу в країні, що в свою чергу стимулює економічний розвиток.

Дефіцит бюджету також може виникнути внаслідок зменшення доходів бюджету, зокрема через зниження надходжень, таких як податки, а також необґрунтоване збільшення витрат. Для економіки України проблема дефіциту бюджету набула особливого характеру після початку бойових дій на всій території країни: різко зросли оборонні та соціальні витрати, доходи бюджету зменшилися внаслідок масової міграції працездатного населення за кордон, а також зупинилися виробничі процеси підприємств, що становили близько 20% загального обсягу.

У законі про бюджет України на поточний рік чітко визначається основний фінансовий план держави, вказується період формування основних видатків і доходів, які пов'язані з майбутнім бюджету та установами державного управління для його реалізації. Проте відзначається, що бюджет має бути збалансованим, тобто видаткова частина має становити рівну частину доходів, але для України дефіцит бюджету був обґрунтованим з урахуванням різниці між видатками та доходами. Таким чином, дефіцит бюджету відображає баланс між видатками та доходами, тобто різницю між додатковою частиною витрат та частиною доходів.

Головна причина бюджетного дефіциту пов'язана з рядом факторів. За Л. Жуковою, авторкою книги "Дефіцит ВВП України вимушений", це високий рівень соціального захисту, що ускладнюється подальшим збільшенням, що практично неможливо здійснити. Низькі надходження до державного бюджету головним чином зумовлені недостатніми доходами фізичних та юридичних осіб. Високий рівень

оподаткування для малозабезпечених громадян також вважається однією з причин дефіциту бюджету, оскільки це призводить до спроб ухилитися від оподаткування та уникнення сплати податків. За словами Л. Яніва та О. Зінченка, основними причинами дефіциту бюджету України є зниження обсягів виробництва та ефективності галузей економіки та підприємств, а також нестабільна соціально-економічна політика, що призвела до скорочення ВВП та національного доходу. Це незаперечно призвело до зменшення фінансових ресурсів держави, що відобразилося на бюджетних показниках у вигляді тривалого дефіциту.

Міністерство фінансів України, як головний орган виконавчої влади, не лише узгоджує проект бюджету, але й здійснює контроль за його виконанням. При розробці бюджету визначаються не лише планові показники дефіциту бюджету, а й плануються джерела фінансування дефіциту, які відповідають відповідним нормативним актам. Таблиця 2.4 відображає основні відмінності у покритті втрат доходів в Україні.

Таблиця 2.4. Джерела покриття бюджетного дефіциту

Джерело	Переваги	Недоліки
Державні запозичення:	* Дозволяють мобілізувати значні кошти. * Не призводять до емісії грошей.	* Збільшують державний борг. * Вимагають виплати процентів.
Використання коштів Державного резервного фонду:	* Дозволяють швидко покрити дефіцит бюджету. * Не потребують додаткових запозичень.	* Зменшують резерви на випадок непередбачених витрат.
Приватизація державного майна:	* Дозволяють отримати додаткові доходи. * Зменшують державний сектор економіки.	* Можуть призвести до неефективного використання майна. * Не завжди дають значні кошти.
Емісія грошей:	* Дозволяє швидко покрити дефіцит бюджету.	* Призводить до інфляції. * Знижує купівельну спроможність населення.
Збільшення податків:	* Збільшують доходи бюджету.	* Можуть стимулювати тіньову економіку. * Знижують споживчий попит.
Зменшення видатків бюджету:	* Зменшує дефіцит бюджету.	* Може призвести до погіршення якості публічних послуг. * Збільшує соціальну напругу.

Під час аналізу сучасних проблем управління державним боргом під час війни, слід акцентуватися на основних показниках виконання державного бюджету України за останні п'ять років (рис. 2.3).

З цих діаграм видно, що дефіцит бюджетних коштів України є постійним явищем, однак з 2020 року його розмір значно зростає, а саме на 217,096.1 мільярда гривень, що на 139,046.6 мільярда гривень більше, ніж у попередньому періоді. Така динаміка пояснюється негативним впливом фінансової кризи, спричиненої пандемією Covid-19. Протягом 2018-2022 років загальний збиток зростає до 855,453.8 мільярда гривень. У 2022 році дефіцит став найвищим за весь період, становлячи 914,701.7 мільярда гривень.

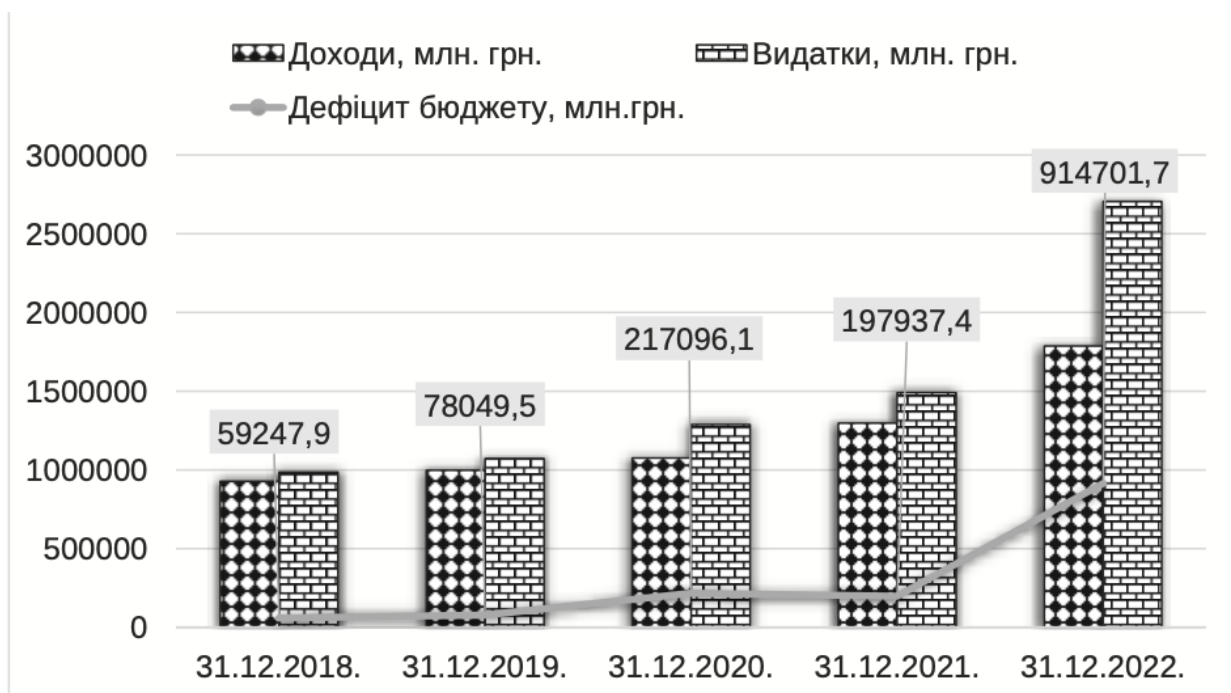

Рис. 2.3. Основні показники виконання Державного бюджету України у 2018–2022 рр., млн грн

Джерело: побудовано за даними [3]

Такий високий дефіцит пояснюється діями уряду, який вирішив збільшити видаткову частину бюджету майже удвічі порівняно з дохідною, з огляду на необхідність фінансування зростаючих військових потреб та забезпечення фінансової безпеки країни і територіальної цілісності. Державні адміністративні

організації проводять бюджетну політику таким чином, що основним джерелом покриття бюджетного дефіциту є кредит. Уряд може отримувати свої ресурси шляхом запозичень на зовнішньому та внутрішньому ринках боргового капіталу. Зовнішні позики - це, як правило, позики від міжнародних партнерів з умовами щодо повернення, платності та термінів. Внутрішні позики - це боргові цінні папери, що випускаються урядом для отримання фінансових ресурсів від вітчизняних підприємств. Для оцінки ролі державного боргу у покритті бюджетного дефіциту буде розглянуто динаміку виконання показників зовнішнього та внутрішнього боргу України у період з 2018 по 2022 рік (рис. 2.4м) згідно з інформацією про виконання державного бюджету України за той період.

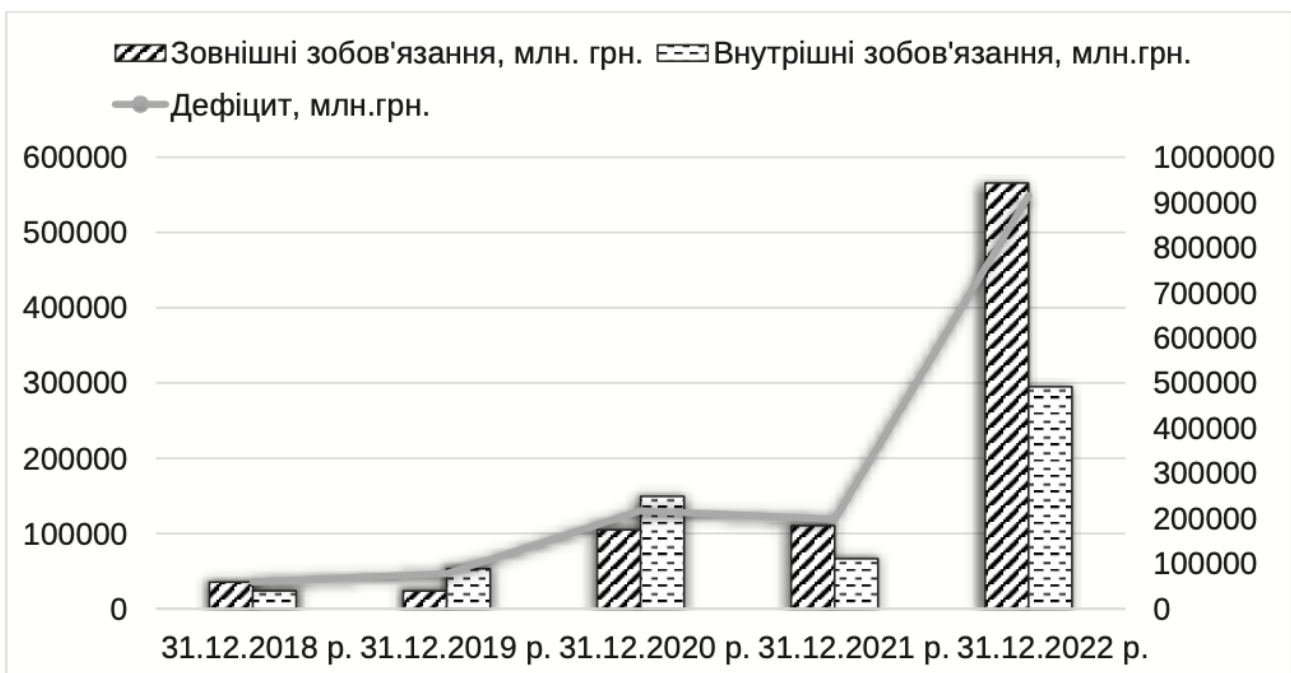

Рис. 2.4. Динаміка фінансування дефіциту бюджету за рахунок державних запозичень у 2018–2022 рр., млн грн

Джерело: побудовано авторами за даними [4]

У результаті, фінансування дефіциту бюджету України за рахунок державного боргу у період з 2018 по 2022 роки зростало. Наприклад, у 2020 році внутрішній борг переважав над зовнішнім і становив 149 300 мільйонів гривень. На кінець 2022 року більша частина фінансування надходила у вигляді позик від партнерів та

міжнародних організацій - 565,6 тисяч мільйонів гривень, однак це зростання також обумовлене відстроченням погашення зовнішнього боргу до 2022 року. Високий рівень зовнішнього боргу може мати негативний вплив на співпрацю з міжнародними партнерами, оскільки глобальна фінансова криза, спричинена пандемією, впливає на готовність кредиторів і мотивацію до реструктуризації.

Іншим негативним наслідком великої зовнішньої заборгованості країни є її залежність від умов, на яких надаються кредити з-за кордону. Отже, потрібно шукати нові методи покриття дефіциту бюджету, особливо враховуючи активні військові дії на території України.

Таким чином, дефіцит бюджету виникає, коли доходи перевищують витрати бюджету, що означає, що витрати перевищують доходи. Для національної економіки України характерною є постійна проблема дефіциту державних коштів, але надмірно високий рівень дефіциту створює загрозу неплатоспроможності у майбутньому, що загрожує фінансовій безпеці країни. Основні причини дефіциту бюджету України включають високий рівень оподаткування, високий рівень безробіття, військові дії на території, низький рівень доходів населення, демографічна криза та інші фактори.

Відповідно до аналізу основних показників виконання бюджету України, дефіцит бюджету збільшується, а найбільше зростання відзначене у 2022 році, що пояснюється збільшенням видатків на оборону та соціальні сектори. В Україні основним джерелом фінансування дефіциту є кредити. За даними станом на 31 грудня, структура пасивів визначена таким чином, що у 2022 році найбільшу частку складають зовнішні позики, тоді як внутрішні становлять лише 295 тис. млн грн, що приблизно половина зовнішніх. Основними методами фінансування дефіциту бюджету є перш за все розробка нового підходу до управління державним боргом, наприклад, шляхом відтермінування або часткового скасування програми реструктуризації зовнішнього боргу. Питання безкоштовних субсидій на відновлення економіки та інфраструктури потребує вирішення на дипломатичному рівні.

2.3. Вплив дефіциту Державного бюджету України на економічний розвиток країни в умовах війни

Бюджетний дефіцит є однією з ключових фінансових характеристик країни і впливає на економіку, особливо через його взаємозв'язок з державним боргом. Як раніше зазначалося, державний борг визначається як різниця між сукупною сумою всіх позитивних бюджетних сальдо та сумою всіх негативних бюджетних сальдо, отже, бюджетний дефіцит спричиняє зростання державного боргу. З іншого боку, збільшення обсягу боргу потребує додаткових бюджетних витрат на його обслуговування.

Урахування причинно-наслідкового зв'язку в системі фінансування дефіциту бюджетних операцій становить підставу для розгляду макрофінансових наслідків дестабілізації економічної ситуації в країні, а потім для визначення необхідності впровадження ефективної політики управління дефіцитом бюджету.

Ефективне управління бюджетним дефіцитом є одним із найбільш важливих факторів забезпечення стабільності в державі на макроекономічному рівні, оскільки від характеру та методу врегулювання проблеми дефіциту залежить в цілому бюджетна дієздатність країни, а також рівень та масштабність фінансування потреб суспільства, стабільність національної валюти та рівень інфляції, а також рівень сукупного попиту та рівень безробіття, динаміка процентних ставок та інвестиційна насиченість економіки та ін. Тільки в разі ефективного управління бюджетним дефіцитом є можливість сформувати фінансову безпеку, забезпечити зріст економіки, інвестиційної привабливості країни, подолання такого негативного явища як безробіття та в цілому забезпечити поживлення загальної економічної кон'юнктури в країні.

Залучення позик для фінансування дефіциту призводить до збільшення державного боргу. Державний борг включає у себе накопичені боргові зобов'язання

держави, такі як облігації, кредити та інші форми зовнішніх та внутрішніх позик. Збільшення державного боргу може мати серйозні наслідки для економіки країни.

Вплив дефіциту на державний борг полягає у наступному:

- зростанні відсоткових платежів: збільшення державного боргу призводить до збільшення відсоткових платежів, які держава повинна здійснювати для обслуговування цього боргу. Це може зменшувати доступні кошти для інших сфер, таких як соціальні програми, освіта або інфраструктура;

- фінансовому тиску: зростання державного боргу створює фінансовий тиск на державу. Високі обсяги боргу можуть призвести до погіршення кредитного рейтингу країни, що зробить позичання в майбутньому більш коштовним та складним;

- залежності від зовнішніх кредиторів: якщо держава змушена залучати зовнішні позики для фінансування дефіциту, це може створити залежність від зовнішніх кредиторів. Зростання зовнішнього боргу може збільшити ризик зовнішньої залежності та обмежити економічну свободу країни.

Деталізована структура боргових зобов'язань держави в динаміці представлена в табл. 2.5.

Важливо відзначити, що загальний обсяг державного боргу України протягом тривалого періоду продовжує зростати. На 31 грудня 2023 року загальна сума державного боргу та гарантованого державою боргу становить 2551,9 млрд грн або 90,3 млрд доларів США. Зовнішній борг становить 1518,9 млрд грн, що складає 59,5% від загальної суми, тоді як внутрішній борг складає 1033 млрд грн, що становить 40,5% від загальної суми боргу. Відповідно, велика сума державного боргу негативно впливає на скорочення дефіциту бюджету, і це вимагає від уряду регулярного обслуговування боргу.

Таблиця 2.5. =Боргове навантаження на бюджет України у 2019–2023 рр., млрд. грн.

Показники/Роки		2019	2020	2021	2022	2023	Середньорічний приріст
Державний борг	млрд грн	1929,8	2141,6	2112,8	1997,7	2551,9	254,6
	темп приросту,%		11	-1,3	-5,4	27,7	20,6

Показники/Роки		2019	2020	2021	2022	2023	Середньорічний приріст
	млрд. дол. США	71	76,3	74,7	83	90,3	3,2
	темп приросту,%		7,5	-2,1	11,1	8,8	4,6
Зовнішній державний борг	млрд. грн.	980,2	1080,3	1071,2	931,2	1258,5	131,2
	темп приросту,%		10,2	-0,8	-13,1	35,1	23
	млрд. дол. США	36,1	38,5	37,9	38,7	44,5	2,3
	темп приросту,%		6,6	-1,6	2,1	15	6,8
Зовнішній гарантований державний борг	млрд. грн.	259,8	294,7	273	228,6	260,4	20
	темп приросту,%		13,4	-7,4	-16,3	13,9	10,8
	млрд. дол. США	9,6	10,5	9,6	9,5	9,2	-0,4
	темп приросту,%		9,4	-8,6	-1	-3,2	-3,8
Внутрішній державний борг	млрд. грн.	670,6	753,4	756,3	826,8	1000,7	101,3
	темп приросту,%		12,3	0,4	9,3	21	22,4
	млрд. дол. США	24,7	26,8	26,8	34,3	35,4	1,5
	темп приросту,%		8,7	0	28	3,2	6,5
Внутрішній гарантований державний борг	млрд. грн.	19,1	13,3	12,3	11,1	32,3	2
	темп приросту,%		-30,5	-7,5	-9,8	191	11,4
	млрд. дол. США	0,7	0,5	0,4	0,5	1,2	-0,1
	темп приросту,%		-32,9	-20	25	140	-3,1

Джерело: сформовано на основі [12]

Згідно з результатами, представленими у таблиці 2.5, загальний державний борг в гривнях за останні 5 років зріс майже в п'ять разів, а середньорічний приріст зовнішнього боргу держави склав 254,6 млрд грн. Це значно впливає на дефіцит бюджету. Протягом цього ж періоду державний борг, виражений у доларах США, збільшився в 1,4 рази (середньорічне становив 3,2 млрд доларів США). Цей значний ріст може бути пояснений ослабленням національної валюти.

Протягом розглянутого періоду дослідження державний борг України зростає у 5,25 рази, з середньорічним приростом у розмірі 101,3 млрд гривень. Цей ріст в основному зумовлений поверненням України на міжнародні боргові ринки, емісією 15-річних довгострокових облігацій, залученням капіталу від міжнародних партнерів та новим випуском державних цінних паперів на внутрішньому ринку. Важливо відзначити, що загальний зріст боргу був помірним. До складу державного боргу також включено гарантований державою борг, що виникає з прийнятих державою гарантій на зобов'язання третіх осіб.

Зростання державного боргу протягом розглянутого періоду свідчить про те, що дефіцит бюджету став постійним явищем. Оскільки вплив державного боргу на бюджетний дефіцит має циклічний характер, фіскальна політика повинна бути збалансованою, щоб уникнути перевантаження майбутніх бюджетів через зобов'язання з обслуговування боргу.

Умови триваючої війни призводитимуть до посилення загрози збільшення дефіциту бюджету України, що в свою чергу призведе до зростання обсягу боргу і негативно вплине на національну економіку.

Сучасна фінансова наука не є однозначною у своїй оцінці впливу бюджетного дефіциту на соціально-економічні процеси в країні. Тому перш за все важливо враховувати різноманітні фактори та шляхи впливу на розвиток економічного та соціального секторів, включаючи рівень соціального захисту населення. При такому підході наслідки можуть бути як позитивними, так і негативними, або ж навіть не проявлятися взагалі. Однак більшість теоретиків і практиків схильні думати, що дефіцит бюджету негативно впливає на соціально-економічні процеси в країні, особливо в контексті макрофінансового дисбалансу та підвищення ризиків економічної діяльності країни.

Більше того, зростання бюджетного дефіциту підсилює тенденцію до інфляції, спричиняє кризу у фінансово-грошовій системі країни та поглиблює розрив у доходах. Не лише ефективність податкової системи стає нижчою через дефіцит

бюджету, але й віра суспільства в майбутнє ослаблюється. Давайте розглянемо динаміку доходів населення України у таблиці 2.6.

Таблиця 2.6 Динаміка життєвого рівня населення України у 2019-2023 рр.

Показники/Роки	2019	2020	2021	2022	2023
Прожитковий мінімум на 1 особу в місяць, на кінець року, в грн.: - законодавчо встановлений - фактичний	1700	1853	2027	2189	2393
	3091	3385	3747	3968	4478
Чисельність населення з доходами у місяць, нижчими фактичного прожиткового мінімуму, у % до загального населення	35,7	21,2	20,2	19,4	23,2
Квінтільний коефіцієнт фондів (за загальними доходами), разів	3,6	3,8	3,9	4,0	4,2

Джерело: сформовано на основі [13]

Аналізуючи результати табл.2.6, можемо відмітити, що протягом всього досліджуваного періоду фактичний прожитковий мінімум, який розраховується на основі середніх цін на споживчі товари і послуги та тарифів на житлово-комунальні послуги, завжди був вищим від законодавчо встановленого прожиткового мінімуму. Це означає, що всі платежі, які прив'язані до законодавчо встановленого мінімуму та сплачуються державою занижені і не відповідають реальній економічній ситуації в країні. І хоча відсоток людей, в яких дещо зменшилися доходи, нижчі за фактичний прожитковий мінімум (з 35,7% у 2018 р. до 23,2% у 2022 році) можна констатувати, що майже чверть населення перебуває за межею бідності. Водночас спостерігається розшарування населення за доходами, про що свідчить квінтільний коефіцієнт фондів, який показує співвідношення усіх доходів щодо найбільшого та найменшого зростання при фінансовому забезпеченні 20% населення, які ранжувалися за показником середньодушового еквівалентного доходу (з 3,6 у 2018 році до 4,2 у 2022 році).

Отже, наявність дефіциту бюджету знижує можливості держави у підтримці соціально незахищених груп населення, що має негативний вплив на соціальну справедливість та рівень життя в суспільстві.

Пропонується провести аналіз динаміки основних макроекономічних показників у взаємозв'язку з індикатором дефіцитного навантаження на економіку.

Таблиця 2.6. – Динаміка основних макроекономічних показників України, в 2019–2023 рр.

Показники/Роки	2019	2020	2021	2022	2023
Обсяг ВВП, млрд дол. США	112,2	130,8	153,8	155,6	200,1
Індикатор дефіцитного навантаження на економіку, %	1,66	1,96	5,18	3,63	17,62
Валове нагромадження основного капіталу України, % до попереднього року	16,6	11,7	-21,3	7,5	-34,3
Індекс інфляції	109,8	104,1	105,0	110,0	126,6
Девальвація, %	99,3	85,5	119,4	96,5	135,5
Рівень безробіття, %	9,1	8,6	9,9	10,3	25,6

Джерело: сформовано на основі [12]

Як було вказано раніше, протягом досліджуваного періоду дефіцит бюджету не перевищував 3% у 2019-2020 роках, склав 5% у 2020 році, що є світовим трендом у комунікації з боротьбою країн з COVID-1, а також зріс до 18% у 2022 році. Подібну тенденцію мали й інші макроекономічні показники.

Зокрема, в економіці України у 2020 та 2022 роках зменшується валове нагромадження основного капіталу (далі — ВНОК) на 21,3% та 34,3% відповідно. У ці ж роки відбулась девальвація національної валюти, хоча в 2019-2020 рр. (при низькому дефіциті) роках була тенденція ревальвації. Також варто відзначити зростання інфляції в 2023 році до 126,6% та рівня безробіття до 25,6% , хоча в 2021 році значного зростання значення даного показника не простежується.

Отже, стратегічною метою держави, крім нашої перемоги над ворогом, має бути залучення в країну фінансових ресурсів для щоб, нарешті, відбулося економічне зростання та покращення інвестиційного клімату.

Автор вважає, що значний дефіцит Державного бюджету (більше 3%) є негативним явищем, адже значно дестабілізує бюджетну систему країни. У той же час у період дефіциту бюджету на рівні, меншому за 3% можемо побачити позитивні тенденції в зміні значень макроекономічних показниках України. Сучасна державна політика у бюджетній сфері потребує значного реформування через вплив

дисбалансів, які призводять до кризи у фінансовій сфері та погіршення соціально-економічного стану суспільства в цілому. Надзвичайно важливим є правильне визначення напрямків подолання дефіциту бюджету, що будуть актуальними саме з огляду на поточну ситуацію в країні.

Станом на сьогодні Україна переживає найважчі часи в своїй незалежній історії, надмірний обсяг дефіциту бюджету, що передбачений у 2025 році, є ще одним підтвердженням тих загроз, які стоять перед фінансовою та бюджетною системою нашої держави.

Отже, основними чинниками дефіциту бюджету в Україні є нестабільність соціально-економічної та політичної ситуації, що відображається у зменшенні приросту національного доходу через економічні кризи та дія військового стану, спад обсягів виробництва, збільшення витрат на соціальну сферу, значні витрати на оборону держави, корупція та високий рівень тіньової економіки.

Таким чином, враховуючи економічну та політичну тенденцію в Україні, уряду потрібно вжити всіх необхідних заходів для збалансування Державного бюджету, у першу чергу, заходи мають бути спрямовані на зменшення обсягів бюджетного дефіциту, зокрема за рахунок фінансування тих напрямів видаткових статей, які б могли сприяти зростанню доходів до бюджету, а також зменшити обсяги видатків, що спрямовані на утримання держапарату. Не менш важливим є використання успішного досвіду зарубіжних країн у зниженні рівня дефіциту бюджету.

РОЗДІЛ 3

ВДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСУВАННЯ ТА МІНІМІЗАЦІЯ ДЕФІЦИТУ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

ДООНРАЦЮВАТИ **3.1. Зарубіжний досвід механізму покриття дефіциту державних бюджетів в умовах воєнних конфліктів**

ПОДАТИ ДОСВІД ІЗРАЇЛЮ та ГРУЗІЇ

У сучасній Україні виникає низка фінансових викликів, серед яких постійна боротьба між політичними суб'єктами, що має на меті перерозподіл влади, впливу та економічних ресурсів. У таких умовах політика часто переважає над економікою, що ускладнює проведення необхідних економічних та політико-правових реформ, включаючи ті, що можуть бути непопулярними. Політичні лідери, спрямовуючись на свої власні інтереси та прагнучи зберегти соціальну популярність, часто уникають необхідних реформ.

Практика бюджетного процесу в Україні свідчить, що державний бюджет зазвичай відображає особисті вподобання та безвідповідальність ключових політичних гравців, які рік за роком створюють дефіцит та максимально допустиму ліквідність. Тому важливо забезпечити стабільну діяльність органів виконавчої та законодавчої влади для впровадження ефективної системи управління дефіцитом бюджету.

Підкреслено, що ефективна фінансова політика передбачає оптимізацію та ефективне використання державних фінансових ресурсів. За цим принципом діють провідні країни світу, багато з яких встановлюють фінансові правила для регулювання бюджетних показників.

У контексті глобальної фінансової кризи, уряди по всьому світу прагнуть зменшити бюджетний дефіцит до безпечного рівня в 3% від ВВП, відповідно до

Маастрихтських критеріїв. Наприклад, у період 2015-2017 років уряд Франції зробив кілька кроків для зменшення дефіциту, зокрема збільшив податкове навантаження, посилив контроль за шахрайством та ухиленням від сплати податків, а також збільшив внески до Пенсійного фонду. На цей рік бюджет Франції передбачав скорочення витрат на 15 мільярдів євро, а також підвищення податків на товари та послуги. Уряд планував скоротити дефіцит бюджету шляхом проведення структурних реформ, спрямованих на стимулювання економічного зростання та підвищення рівня зайнятості.

У рамках фінансової стабілізації на 2017-2019 роки заплановано економію у розмірі 50 мільярдів євро до 2019 року, щоб привести розмір дефіциту бюджету у відповідність до європейських стандартів. Заощадження мали б досягатися за рахунок зменшення витрат на утримання центрального державного апарату на 18 мільярдів євро, системи соціального забезпечення та підтримки населення на 11 мільярдів євро, системи медичного страхування на 10 мільярдів євро, та місцевих (муніципальних) бюджетів - на 11 мільярдів євро. Планується залучити ще три мільярди євро шляхом введення додаткових податків для домогосподарств та бізнесу. Наприклад, громадяни Франції з трьома або більше дітьми могли б отримати додатково 1,2 мільярда євро, оподаткувавши десятивідсоткове підвищення своїх пенсій.

У відповідь на економічні виклики уряд Іспанії планує скоротити частку державних витрат у ВВП з 44,4% до 40,1%. У середньостроковій перспективі цього планується досягнути через скорочення допомоги по безробіттю та інших соціальних виплат, проведення пенсійної реформи, реформування ринку праці та введення нових спеціальних та екологічних податків.

Наприклад, уряд Іспанії планує зменшити державні витрати на охорону здоров'я, соціальну сферу та навколишнє середовище на понад 5 мільярдів євро щорічно і сподівається збалансувати бюджет на наступний рік.

У відповідь уряд США планує скоротити податкові пільги для великих корпорацій, підвищити податки для багатих і зменшити податковий тягар для людей з низькими доходами. Скасування податкових пільг для багатих і корпорацій призвело б до вивільнення у бюджеті близько 60 мільярдів доларів. Особливо у Сполучених Штатах, хедж-фонди та фонди прямих інвестицій оподатковуються регулярно на рівні корпоративного податку, а не податку на капіталовкладення.

У середньостроковій перспективі скорочення дефіциту федерального бюджету США планується за рахунок скорочення федеральних витрат, а також за рахунок податкової реформи та зменшення витрат на обслуговування державного боргу. Наприклад, за останні роки реалізація реформ у сфері охорони здоров'я забезпечила додаткові надходження до федерального бюджету в розмірі 409,2 мільярда доларів. Серед них 210,2 мільярда доларів були здобуті через скасування виплат медичного страхування, 32,0 мільярда доларів - через підвищення акцизного податку на медичне страхування, і 20,0 мільярда доларів - через акцизні податки на виробників та імпортерів медичного обладнання.

Як додатковий захід для зменшення дефіциту бюджету, уряд США вирішив збільшити інвестиції в інфраструктуру, скоротити соціальні витрати та підвищити податки. Так, особи, які заробляють 1 мільйон доларів на рік, тепер підлягають податку на нерухомість у розмірі 30% після врахування благодійних внесків і прибуткового податку.

Також варто згадати про "золоте правило", що існує в Великобританії, відповідно до якого уряд позичає кошти лише для інвестиційних цілей, а не для покриття поточних витрат під час економічних циклів. Ця стратегія передбачає, що співвідношення між сумою чистого державного боргу та ВВП протягом економічного циклу має залишатися стабільним і уміреним. Такі принципи державних фінансів часто використовуються в Японії та Нідерландах для забезпечення балансу між поточними доходами та видатками бюджету, що, за думкою автора, може бути актуальним і для України.

Крім того, в умовах загострення світової економічної кризи державна політика повинна спрямовуватися на повноцінну підтримку вітчизняних виробників, забезпечення стабільності банківської системи та збалансування монетарної політики Центрального банку.

Управління державним бюджетом у час воєнних конфліктів є складною, але невід'ємною складовою для забезпечення стабільності та функціонування держави. Знання та аналіз зарубіжного досвіду, зокрема в Ізраїлі та Грузії, може бути корисним для інших країн, що опинилися в аналогічних умовах. Обидва ці держави стикалися з воєнними конфліктами та вдало управляли своїми бюджетами у цих непростих умовах.

По-перше, важливо визначити принципи та пріоритети управління бюджетом під час воєнних дій. Ізраїль та Грузія акцентують увагу на забезпеченні безпеки громадян, військовій підтримці та відновленні пошкодженої інфраструктури. Вони використовують спеціальні фонди та резерви для негайного реагування на потреби, що виникають у зв'язку з конфліктами.

По-друге, ефективне управління фінансами вимагає прозорості та контролю. Ізраїль та Грузія встановлюють механізми моніторингу та аудиту, щоб уникнути корупції та місцевого відмивання грошей. Це сприяє ефективному використанню ресурсів та підтримує довіру населення до уряду.

По-третє, обидва досвідчені країни використовують інноваційні підходи до фінансування військових операцій та відновлення після конфліктів. Це може включати в себе використання інвестицій з приватного сектору, міжнародну допомогу та розвиток партнерств з іншими країнами.

Крім того, важливою складовою успішного управління бюджетом є здатність до адаптації та вдосконалення. Ізраїль та Грузія постійно оновлюють свої стратегії відповідно до змінних обставин та викликів, з якими вони стикаються.

Загалом, досвід Ізраїлю та Грузії показує, що ефективне управління державним бюджетом під час воєнних конфліктів вимагає ретельного планування, прозорості,

інноваційних підходів та готовності до адаптації. Ці принципи можуть служити важливим джерелом навчання для інших країн, що стикаються з подібними викликами управління фінансами в умовах воєнного конфлікту.

У Великобританії уряд прагне досягнути балансу бюджету на 2022-2023 роки, хоча передбачається дефіцит у бюджеті на 2023 рік. Для досягнення цієї мети в середньостроковій перспективі заплановано такі заходи:

- Поступове скорочення державних витрат і запозичень з метою забезпечення економічної стабільності. Наприклад, планується заощаджувати £1 млрд державних коштів щорічно за рахунок зменшення фінансування державних установ.

- Реформування пенсійної політики країни шляхом введення нової формули, пов'язаної з очікуваною тривалістю життя у Великобританії. Це призведе до поступового підвищення пенсійного віку до 69 років і зменшення державних витрат на £400 млрд.

- Зменшення дефіциту бюджету шляхом забезпечення стабільної податкової політики, зокрема, посилення контролю за ухиленням від сплати податків.

- Забезпечення контролю за фінансовою дисципліною шляхом посилення боротьби зі зловживаннями та помилками в системі соціальних виплат. Очікується, що ці заходи принесуть у бюджет 9 мільярдів фунтів стерлінгів протягом наступних п'яти років.

Як хороший приклад можна згадати уряд Італії, який здійснив пенсійну реформу та скоротив державні витрати на 26 мільярдів євро, підвищивши пенсійний вік для жінок до 66 років.

У відповідь португальський уряд має намір скоротити державні витрати на 1,4 млрд євро (приблизно 0,8% ВВП) у 2023 році. Ця економія буде досягнута шляхом зменшення витрат на утримання установ центральних міністерств, зменшення кількості працівників у державному секторі економіки, а також підвищення податків

на нерухоме майно та розкіш і введення нових податків на фінансові операції. Щодо реалізації цього плану, передбачається:

- Поступове зменшення державних витрат і боргу для забезпечення економічної стабільності.
- Переосмислення пенсійної політики, враховуючи очікувану тривалість життя населення. Таким чином, пенсійний вік буде поступово підвищуватися, що значно зменшить витрати держави.
- Зменшення дефіциту бюджету шляхом забезпечення стабільної податкової політики.

Для досягнення цієї мети передбачається зміцнення контролю над такими аспектами, як ухилення від сплати податків. У 2023 році запропоновано зменшити рівень дефіциту бюджету Республіки Китай шляхом скорочення адміністративних витрат і збільшення інвестицій, зокрема у транспортній інфраструктурі та ізоляції будівель. Очікується, що дефіцит бюджету скоротиться на 12 млрд чеських крон до 100 млрд чеських крон (3,7 млрд євро), що не перевищить 3% дефіциту державних фінансів.

Тому, на думку автора, для ліквідації дефіциту бюджету України необхідно прийняти ряд заходів, а саме:

- зменшити частку бюджетних витрат;
- збільшення частки доходів бюджету шляхом підвищення податків для багатих громадян і зменшення податкового тягаря для малозабезпечених верств населення;
- зміцнення контролю за ухиленням від сплати податків, тобто визначення економіки;
- скорочення кількості працівників у державному секторі економіки.

Слід зауважити, що такі методи управління дефіцитом бюджету можливі після припинення або скасування воєнного режиму в країні, оскільки в такій ситуації існує

багато факторів, що сприяють збільшенню дефіциту бюджету, втілити які практично неможливо при повномасштабній війні.

3.2. Проблеми формування джерел покриття дефіциту Державного бюджету України та напрями його мінімізації

У контексті конфлікту особливо важливо забезпечити узгодженість стратегій економічної політики у різних сферах. Під час планування економічних показників на певний період часу, цінною вважається не лише економічна вартість, але й загальнолюдські цінності та досягнення зазначених цілей. Тому ключовою стає координація дій владних органів, яка, у свою чергу, залежить від чіткого визначення пріоритетів.

Важливо враховувати, що економічні умови війни вимагають правильного вирішення економічних питань, включаючи фінансування дефіциту бюджету. На перший план виходить забезпечення належної підтримки параметрів монетарної та фіскальної політики, а також фінансування потреб у обороні країни та важливих інфраструктурних об'єктів.

Після періоду початкового шоку, що характеризувався першими місяцями конфлікту, фінансова система країни почала проявляти ознаки стабілізації, але потреба у фінансуванні великих дефіцитів залишалася.

Однією з основних проблем у фінансуванні дефіциту військового бюджету було те, що він фінансувався шляхом постійної емісії грошей, тоді як фінансування за рахунок продажу державних цінних паперів на аукціоні практично припинилося. Це призвело до подальшої монетизації бюджету та штучного зменшення

бюджетного дефіциту. В результаті зросло навантаження на валютний ринок, резерви поступово зменшувалися, що призводило до посилення постійних коливань на валютному ринку, знецінення національної валюти та підвищення її курсу через зростання цін.

У цій економічній ситуації слід зазначити, що українська банківська система має структурний надлишок ліквідності. Наприкінці 2022 року на поточних рахунках банків було розміщено понад 300 мільярдів гривень, а депозитарні розписки центрального банку майже в п'ять разів перевищували нормативні вимоги до банківської ліквідності. Незважаючи на цей надлишок ліквідності, банки не збільшували свої інвестиції в державні цінні папери.

Основними факторами, які заважали банкам інвестувати в облігації внутрішньої державної позики (ОВДП), були висока облікова ставка Центрального банку (25% щорічно з 3 червня 2022 року) та відповідна відсоткова ставка за депозитними сертифікатами Національного банку України (23% щорічно).

Високі процентні ставки за депозитами в депозитних сертифікатах негативно впливають на фінансові результати Національного банку України. Підвищення облікової ставки з 10 до 25 відсотків під час війни активізувало дискусію про координацію монетарної та фіскальної політики України.

Незважаючи на значне зростання вартості грошей в економіці, Міністерство фінансів продовжує інвестувати нові ОВДП з прибутковістю 12-16% річних. Ця ситуація призвела до наступного:

- процентні ставки на внутрішньому кредитному ринку залишаються досить низькими (приблизно 11% річних за банківськими строковими депозитами);
- поточні доходи держбюджету все ще номінально нижчі, ніж минулого року (-4%), що обмежує можливість Мінфіну підвищувати процентні ставки без ризику у зв'язку з обслуговуванням боргу;
- Уряд отримує значні позики з іноземних джерел, що дозволяє покривати потреби у фінансуванні дефіциту бюджету.

Ретроспективне порівняння динаміки облікової ставки та середньозваженої дохідності на гривневому первинному ринку державних облігацій свідчить про тісний зв'язок між цими показниками (коефіцієнт становив 0,92 у період 2017-2022 років).

Проте в роки війни умови на фінансовому ринку істотно змінилися. Після підвищення облікової ставки до 25% на річній основі виникла значна (понад 10%) різниця між державною процентною ставкою та ціною короткострокових грошей на ринку.

В результаті дерегуляції спадна динаміка частки коштів, які уряд отримав від продажу облігацій ОВДП на аукціонах, була помітна: з 40% у березні-травні до 2% у вересні 2022 року. Загалом з початку Великої війни обсяг коштів, що були використані урядом для погашення ОВДП, перевищив аукціон ОВДП на 55,4 млрд гривень, що незаперечно позначилося на зростанні дефіциту бюджету. Уряд змушений був все більше робити ставку на джерела викидів для фінансування самого дефіциту. Лише значне розширення міжнародної допомоги Україні дозволило незначно зменшити прямі викиди за останні місяці.

Отже, враховуючи вищезазначене, можна зазначити, що збільшення обсягу цінних паперів Національного банку України при одночасному збільшенні процентної ставки можна розглядати як спробу вирішення проблеми сталого фінансування дефіциту бюджету. Однак негативне рішення привело до необхідності ескалації ситуації. Спроби адаптувати прибутковість ОВДП до облікової ставки НБУ значно обмежують можливості держави (уряду) отримати внутрішні та ринкові позики, навіть якщо не можливо забезпечити необхідний імпульс для монетарної політики.

Надлишковий дефіцит свідчить про поточні фінансові проблеми і вимагає реформ державних фінансів та бюджету. Особливо у контексті децентралізації бюджету, необхідно переглянути систему збору та розподілу коштів.

Ефективне управління бюджетним дефіцитом потребує комплексу організаційно-методичних заходів на всіх рівнях. Мета цих заходів - збирання доходів вчасно та повністю, раціональне використання бюджетних коштів, постійний контроль за виконанням доходів та видатків державного бюджету.

Для зменшення дефіциту в умовах сучасного розвитку українського суспільства необхідно створити добре обдуману систему формування доходів бюджету. Пошук найбільш прийняттого шляху збільшення доходів, їх оптимізація та визначення потенційних джерел зростання повинні здійснюватися з урахуванням специфіки політики доходів держави. При цьому необхідно враховувати об'єктивні економічні закони суспільного розвитку та відтворення.

В першу чергу, це стосується виконання державою поточних зобов'язань зі збирання доходів відповідно до затверджених бюджетних показників на період бюджетного циклу. Процес виконання планових показників бюджету здійснюється через упорядкування надходжень до бюджету. Крім того, багаторічна програма має бути реалізована відповідно до стратегічних цілей, спрямованих на досягнення оптимальних результатів зростання, враховуючи тенденції формування доходів державного бюджету та збільшення його доходної бази в контексті внутрішніх і зовнішніх факторів.

Для обмеження зростання та дефіциту державного бюджету України необхідно вжити наступні заходи:

- Максимально зосередити зусилля на збільшенні ВВП через зростання доходів фізичних і юридичних осіб та стимулювання зайнятості населення.
- Протидія розвитку сірої економіки.
- Встановлення однакових правових вимог щодо оподаткування як вітчизняних, так і іноземних платників податків.
- Забезпечення належних економічних і правових умов для внесення платежів до бюджету всіма державними підприємствами.

- Удосконалення ефективних методів державного фінансового контролю для забезпечення правильної та своєчасної сплати податків фізичними та юридичними особами і запобігання порушенням законодавства.
- Пошук інших джерел надходжень до державного бюджету.
- Зміцнення інвестиційного компонента бюджету шляхом поширення концесії не тільки на державну власність, а й на комунальну.

Розв'язання проблеми військового дефіциту вимагає узгодження монетарної та фіскальної політики, особливо важливого під час криз та інших негараздів, коли традиційні економічні та фінансові зв'язки порушуються, а основи для розробки державної політики руйнуються. Таким чином, спільні зусилля у вирішенні проблем, пов'язаних із структурними вадами економіки, погоджуються між урядом України та Національним банком Польщі.

Також для зменшення дефіциту бюджету Кабінету Міністрів України та Національному банку України необхідно укласти меморандум про формування спільної політики макроекономічної стабілізації та координації фіскальної та монетарної політики. Цей меморандум має спрямовуватися на підтримку виробництва, зайнятості та доходів населення, враховуючи поточну економічну ситуацію та високий рівень військового ризику.

Рада фінансової стабільності (РФС) виявляється дієвим механізмом координації Уряду та Національного банку Польщі, але умови воєнного часу ставлять певні виклики перед цією організацією. Для підтримання високого рівня функціонування необхідно розширити склад РФС та вдосконалити її механізми. Наприклад, важливо розглянути можливість розширення сфери компетенції РФС, включивши питання стабільності державного фінансового боргу та ризику ліквідності реального сектора економіки.

Також потрібні зміни в процедурах прийняття рішень РФС та механізмах забезпечення їх виконання. Ще одним аспектом реформи державного управління, спрямованим на зменшення дефіциту бюджету та підвищення ефективності

взаємодії Уряду та Національного банку України в умовах війни, є зміцнення відповідальності та підзвітності останнього. Це може бути досягнуто через внесення змін до законодавства, зокрема, до Закону України "Про Національний банк України".

~~Зокрема, вивчається питання чіткого розмежування повноважень між Правлінням Національного банку України та Аудиторською палатою України з метою удосконалення механізму моніторингу грошово-кредитної політики. Також, необхідно відновити повноваження Аудиторської палати України з контролю за виконанням бюджету, доходами і видатками Національного банку України. Закон України "Про Національний банк України" має передбачати механізм виконання доручень Національного банку та Кабінету Міністрів України.~~

Щодо найефективніших заходів для скорочення дефіциту бюджету у 2023 році, вони включають пошук реальних джерел збільшення доходів державного бюджету, відмову від концепції дефіцитного фінансування, боротьбу з відмиванням "брудних" грошей, корупцією та монополіями в економіці, впровадження жорсткого режиму фіскальних заощаджень, програми відбудови інфраструктури, залучення іноземної допомоги, пошук додаткових джерел доходів та обмеження фінансування нових соціальних програм.

У випадку відсутності реального економічного зростання або стабільного економічного спаду розмір дефіциту бюджету може безконтрольно зростати, тому необхідно переглянути процес обслуговування державного боргу. Рекомендується фінансувати бюджет за рахунок нових позик в межах, які відповідають реальним можливостям України, обмежуючи їх витрати та утримуючи борг на безпечному рівні. При прийнятті важливих рішень у сфері макроекономічної політики політичні інтереси часто переважають над економічною ефективністю, що ускладнює узгодження інтересів громадян, держави та суб'єктів господарювання для досягнення загального економічного та соціального розвитку.

ВИСНОВКИ

Розглянувши сутність та джерела фінансування бюджетного дефіциту, слід зазначити, що наявність та обсяги дефіциту насамперед залежать від правильності вибору підходу уряду до безпосередньої оцінки та введення ряду економічних та соціальних програм при формуванні бюджетних доходів та розподілі й використанні видатків бюджету. Проведення обґрунтованих заходів для підтримки національного виробника та розвитку виробництва в цілому, а також безпосередня розробка механізмів їх виконання є найбільш вірним шляхом, що призводить до збалансування бюджету.

При аналізі нормативно-правового регулювання дефіциту бюджету України враховувалися такі документи: Закон про бюджет України; Закон України "Про державний бюджет України"; Рішення щодо затвердження Порядку випуску та обігу облігацій внутрішньої позики; Угода між Урядом України та урядами іноземних держав про надання позик на умовах взаємної допомоги. Варто відзначити, що фіскальне регулювання має відносний часовий затримку у впливі на темпи соціально-економічного розвитку, а також на стабільність і збалансованість фіскальної системи. Основною метою фінансового регулювання, у тому числі бюджетного, є забезпечення виконання завдань соціально-економічного розвитку держави та адміністративно-територіальних одиниць, при цьому важливо зберегти стабільність фіскальної системи. Для розробки та впровадження стійкого фінансово-бюджетного регулювання на певний період потрібно адаптувати бюджетну політику до циклу економічного розвитку, фінансового стану держави та стабільності бюджетної системи. Інституційний підхід передбачає розгляд фіскального регулювання як динамічної системи, яка постійно удосконалюється та адаптується до основних цілей соціально-економічного розвитку.

У розділі аналізу Державного бюджету розглядалися наступні показники та індикатори, що визначають джерела фінансування дефіциту бюджету:

співвідношення доходів, видатків та дефіциту державного бюджету до ВВП; коефіцієнт фінансування дефіциту державного бюджету за видами боргових зобов'язань. Бюджет України навантажений боргами, і для Державного бюджету України (ДБУ) дефіцит вважали системним явищем, оскільки нестача фінансових ресурсів постійно відчувається, і ця ситуація повторюється з кожним новим бюджетом, ускладнюючи фінансування державних витрат виключно за рахунок державних доходів. З початком широкомасштабної війни в нашій країні ситуація з бюджетним дефіцитом стала ще складнішою.

Розглядаючи вплив дефіциту державного бюджету на економічний розвиток України, варто відзначити, що зростання дефіциту бюджету сприяє зміцненню інфляційних тенденцій у суспільстві та призводить до кризи фінансово-грошової системи країни, розширюючи різницю в доходах.

Одночасно, високий рівень дефіциту бюджету не лише обмежує ефективність податкової системи, але й спричиняє втрату довіри населення до майбутнього. За думкою автора, дефіцит державного бюджету є більш негативним феноменом, оскільки значно дестабілізує фінансову систему держави. Сучасна державна фінансова політика потребує серйозного перегляду через вплив кризи на фінансовий сектор та дисбаланс, який призвів до погіршення загальної соціально-економічної ситуації. Аналіз динаміки облікової ставки та середньозваженої доходності на гривневому первинному ринку державних облігацій дозволяє зробити висновок про тісний зв'язок між цими показниками (коефіцієнт склав 0,92 у період з 2017 по 2022 роки). Дуже важливо визначити правильний напрямок подолання бюджетного дефіциту, який буде відповідати поточній ситуації в країні.

Розглядаючи питання фінансування дефіциту бюджету України, можна зазначити, що Міністерство фінансів продовжує випускати нові державні облігації з високою доходністю, незважаючи на значне зростання вартості грошей у сучасній економіці, яка становить 12-16 відсотків на рік. Держава отримує значний обсяг кредитів і допомоги з іноземних джерел, що дозволяє частково покривати потребу у

фінансуванні дефіциту бюджету. Слід зазначити, що війна спричинила кардинальні зміни у функціонуванні фінансових ринків.

Міська рада також врахувала зарубіжний досвід фінансування дефіциту бюджету, де застосовувалися такі заходи: загальне скорочення видатків, зокрема шляхом зменшення витрат на утримання центрального державного апарату; зменшення витрат через додаткові податки для домогосподарств та підприємств; скорочення витрат на допомогу по безробіттю та інші соціальні виплати; проведення пенсійної реформи та реформування ринку праці; зменшення державних витрат на охорону здоров'я, соціальну сферу та охорону навколишнього середовища; скорочення податкових пільг для великих корпорацій; забезпечення щорічної економії державних коштів через скорочення фінансування державних установ; активізація боротьби зі зловживаннями та помилками в системі соціального захисту населення та контроль за фінансовою дисципліною.

Аналіз показує, що для вирішення проблеми фінансування дефіциту бюджету в Україні необхідно вжити низку заходів, таких як: обмеження видаткової частини бюджету; збільшення частки доходів бюджету через збільшення податків для заможних громадян і зменшення податкового тягара для малозабезпечених громадян; посилення контролю за ухиленням від сплати податків, що сприятиме оживленню економіки; скорочення кількості працівників у державному секторі економіки. Проте слід зазначити, що такі заходи можливі після скасування правового режиму воєнного стану в країні, оскільки наразі існує багато факторів, що збільшують дефіцит бюджету. У разі повномасштабної війни покинути країну практично неможливо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антоненко В. В. Щодо визначення поняття «стадія бюджетного процесу». Часопис Київського університету права. 2020. № 4. С. 135–139.
2. Бліхар М., Гей К. Правові засади складання та розгляду бюджетної декларації. Підприємництво, господарство і право. 2021. № 6. С. 143–149.
3. Бугай Т. В. Бюджетний процес в Україні: теоретичний аспект. Глобальні та національні проблеми економіки. 2019. Вип. 7. С. 632–637.
4. Бюджетний кодекс України зі змінами та доповненнями. - URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/ed20150920#Text>
5. Вахненко Т. П. Зовнішні боргові зобов'язання у системі світових фінансово-економічних відносин. Київ: Фенікс, 2019. С. 100-102.
6. Гатаулліна Е. Державна фінансова політика у країнах з розвинутою та трансформаційною економікою. - URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/escvu_2015_27%281%29__25.
7. Деніс О. В. Особливості правового регулювання бюджетного процесу в Україні. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2017. № 6, т. 2. С. 81–85.
8. Дмитренко Е. С. Демократичні принципи бюджетного процесу: міжнародний досвід та українські реалії. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. 2019. № 21. С. 136–141.
9. Дмитрик О. О. Бюджетний процес в Україні в сучасних умовах. Право та інноваційне суспільство. 2018. № 1 (10). С. 72–77.
10. Конончук І. Бюджетний процес Європейського Союзу. Історико-правовий часопис. 2018. № 1 (11). С. 50–54. 9. Маршук Л. М., Мовчан Д. О., Покойовий О. О. Особливості в умовах воєнного стану. Економіка та суспільство. 2022. Вип. 37. - URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-61>.

11. Радченко О. М. Удосконалення правового регулювання бюджетного процесу та його стадій. Науковий вісник публічного та приватного права. 2019. Вип. 1, т. 2. С. 78–92. DOI: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2019.1-2.14>.
12. Державна служба статистики України. - URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
13. Звітність про виконання бюджетів / Офіційний сайт Державної казначейської служби України. - URL: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=146477>.
14. Сідор М. І. Правовий статус учасників бюджетного процесу: автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.07. Одеса, 2021. 21 с.
15. Сідор М. І., Бондарук Ю. В. Зміст та структура бюджетного процесу в Україні. Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія». 2019. Вип. 2. С. 101–111.
16. Токарева К. О. Структура бюджету: фінансово-правовий аналіз: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2016. 22 с.
17. Фоменко Ю. О. Правове регулювання бюджетного процесу в Україні дис. канд. юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь, 2019. 233 с.
18. Коляда Т.А. Управління державним боргом у контексті стабілізації державних фінансів України. Економічний часопис–XXI. 2015. № 78(1). С. 82– 85. 33
19. Коляда Т.А. Формування бюджетної стратегії України: теорія, методологія, практика: монографія. Ірпінь: Університет ДФС України 2016. 396 с.
20. Матвійчук Н. М. Особливості бюджетного дефіциту України в сучасних умовах / Н. М. Матвійчук, Н. Ю. Бурлачук, Л. М. Маршук // Молодий вчений. – 2015. – С. 31-33.
21. Мацедонська Н. Зарубіжний досвід управління бюджетним дефіцитом / Н. В. Мацедонська // Глобальні і національні проблеми економіки. – 2015. – Вип. 3. – С. 732-735.

22. Мигович Т. Роль видатків бюджетів у соціально-економічному розвитку України // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. – 2018. – № 6. – С. 36-43.
23. Офіційний веб-сайт Державної казначейської служби України. - URL: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=146477>
24. Офіційний веб-сайт European Business Association. - URL: <http://www.eba.com.ua>.
25. Сидоренко О. О. Бюджетний дефіцит України і шляхи подолання О. О. Сидоренко, М. О. Бабич. - URL: http://www.rusnauka.com/30_OINXXI_2013/Economics/15_147246.Doc.Htm
26. Colin, C. and B. Brys. Population ageing and sub-central governments: long-term fiscal challenges and tax policy reform options”, OECD Working Papers on Fiscal Federalism. 2019. No. 30.
27. Tax and Fiscal Policy in Response to the Coronavirus Crisis: Strengthening Confidence and Resilience. Tackling Coronavirus (CONVID-19). OECD (2020c)
28. Making the Most of Public Investment in a Tight Fiscal Environment: Multi-level Governance Lessons from the Crisis, OECD Multi-level Governance Studies, OECD Publishing, Paris, 2011. - URL: <https://doi.org/10.1787/9789264114470-en.34>
29. OECD. Fiscal rules for sub-central governments. Fiscal Federalism 2016, OECD, Paris. 2017
30. The Territorial Impact of COVID-19: Managing the Crisis Across Levels of Government. Tackling Coronavirus (CONVID-19), OECD (2020a). - URL: www.oecd.org/coronavirus/
31. Herold, K. Insolvency Frameworks for Sub-national Governments. OECD Working Papers on Fiscal Federalism, 2018. No. 23.
32. Government finance statistics / Eurostat Statistical books. - URL: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>.

33. Regulation 1177/2011 amending Regulation 1467/97: On speeding up and clarifying the implementation of the excessive deficit procedure.

34. Resolution of the European Council on the Stability and Growth Pact (Amsterdam, 17 June 1997). Official Journal. 2014. P. 236.

35. Захожай К.В. Причини, наслідки та управління бюджетним дефіцитом / К.В. Захожай // Менеджмент: Зб. наукових праць. К., 2009. Вип.11. С. 131-137.

36. ЗУ «Про Державний бюджет України на 2021 рік». – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1082-20#Text>

37. ЗУ «Про Державний бюджет України на 2022 рік». – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1928-20#Text>

38. ЗУ «Про Державний бюджет України на 2023 рік». – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2710-20#Text>

39. Бюджетний кодекс України. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>

40. Рішення «Про затвердження Положення про порядок емісії облігацій внутрішніх місцевих позик та їх обігу». – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0808-18#Text>

41. Постанова КМУ «Про випуск облігацій внутрішньої державної позики «Військові облігації». – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-2022-%D0%BF#Text>

42. Договір між Урядом України та Урядом Республіки Польща про надання кредиту на умовах пов'язаної допомоги. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_196#Text

43. Рамковий договір між Урядом України та Урядом Угорщини про надання кредиту на умовах пов'язаної допомоги. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/348_001-16#Text

44. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish>. (дата звернення: 15.01.2019).

45. Матвійчук Н. М., Бурлачук Н. Ю., Маршук Л. М. Особливості бюджетного дефіциту України в сучасних умовах. Молодий вчений. Економічні науки. 2015. № 5(20). С. 31–34. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2015/5/45.pdf>.

46. Самсонова К. В. Проблеми фінансування бюджетного дефіциту в Україні. Кіровоградський національний технічний університет. 2011. С. 115–117.

47. Федосов В. М., Юрій С. І. Бюджетна система : підручник. К. : Центр учбової літератури; Тернопіль : Економ. думка. 2012. 871 с.